

2020 : 3-4

praktiske grunde

nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab

14. årgang www.praktiskegrunde.dk issn 1902-2271

praktiskegrunde

Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab
Nr. 3-4 / 2020 – ISSN 1902-2271 www.praktiskegrunde.dk

Bourdieu and the Strategic Organisation of Time in Organisations <i>Henrik Koll</i>	5
”Men hun er ikke sånn typisk leder” – Barnehagelæreres fortolkninger av lav lekestatus i foreldresamtaler <i>Janne Solberg</i>	31
Hvad siger Bourdieu og Foucault om dyrkelse af sundhedskroppen? Komparation mellem sociologiske og socialfilosofiske positioner <i>Kristian Larsen & Anette Lykke Hindhede</i>	49

4 Praktiske Grunde

Praktiske Grunde udgives af foreningen *Hexit* • *Nordisk forum for kultur- og samfundsvidenskab* og udkommer elektronisk med fire numre årligt.

Praktiske Grunde er et tværfagligt internordisk forum for analyse af sociale og kulturelle praksisformer, deres sociale genese, strukturelle betingelser, virkemåder og relation til magt- og dominansforhold.

Praktiske Grunde er til for at fremme den kritiske dialog mellem de mange forskellige forskere og studerende, der på forskellige måder og i forskellige sammenhænge arbejder med inspiration fra den franske sociolog Pierre Bourdieu og beslægtede forskere. Tidsskriftet redigeres således med afsæt i følgende basale videnskabelige grundtagelser:

- videnskabelig viden har både en teoretisk og en empirisk dimension
- det videnskabelige objekt er konstrueret gennem et brud med førstehåndsforståelsen
- at tænke i relationer giver bedre virkeligheds-modeller end at tænke den i substanser
- virkeligheden er historisk og fortiden virker i nutiden, både kollektivt og individuelt

Praktiske Grundes tværfaglige redaktion består af et dansk, svensk og norsk redaktionspanel. Tidsskriftet bringer originale fagfællebedømte forskningsartikler, oversættelser af centrale fremmedsprogede tekster og anmeldelser. Praktiske grunde publicerer på dansk, svensk, norsk og engelsk.

Redaktion

Redaktør: Kim Esmark. Redaktionspanel Danmark: Ole Hammerslev, Carsten Sestoft, Kristian Larsen, Jens Arnholtz, Christian Sandbjerg Hansen. Sverige: Donald Broady, Mikael Börjesson, Emil Bertilsson, Ida Lidegran. Norge: Marte Feiring, Johannes Hjellbrekke.

Advisory board

Loïc Wacquant, Univ. of California, Berkeley & Centre de sociologie européenne, Paris; Lennart Rosenlund, Universitetet i Oslo; Jan Frederik Hovden, Universitet i Bergen; Tore Slaatta, Universitetet i Oslo; Martin Gustavsson, Stockholms Universitet; Mikael Palme, Stockholms Universitet; Annick Prieur, Aalborg Universitet; Mikael Rask Madsen, Københavns Universitet; Lene Kühle, Aarhus Universitet; Peter Koudahl, Metropol; Ida Willig, Roskilde Universitet; Lisanne Wilken, Aarhus Universitet; Yves Dezelay, CNRS, Paris; Antonin Cohen, Université de Picardie, France; Frédéric Lebaron, ENS, Paris-Saclay; Remi Lenoir, Université de Paris I, Paris; Niilo Kauppi, CNRS, Strassbourg; Franz Schultheis, Universität St. Gallen; Michael Vester, Leibniz Universität Hannover; Bryant Garth, Southwestern University, USA.

Vejledning til forfattere

Manuskripter til *Praktiske Grunde* indsendes elektronisk til praktiskegrunde@hexis.dk eller en af redaktørerne som vedhæftet fil i Word-format. Manuskripter kan udfærdiges og publiceres på dansk, norsk, svensk og engelsk. Efter fagfællevurdering indsendes et rettet og korrekturlæst manuskript som vedhæftet Word-fil.

Med artiklen skal følge: engelsk abstract (max. 150 ord, husk engelsk titel), 5-8 keywords på engelsk, forfatteroplysninger: navn, akademisk titel og/eller ansættelsessted, evt. e-mail.

Om opsætning, citater, henvisninger osv., læs og følg nøje vejledningen på:

<http://praktiskegrunde.dk/forfattervejledning.html>

Bourdieu and the Strategic Organization of Time in Organizations

Henrik Koll

This research commentary introduces a Bourdieusian perspective to studying the strategic organization of time in organizations. Since the millennium, time, temporality, and history have moved from backstage to frontstage in organization and management research. Particularly, studies ascribing to a strategic organization of time perspective have made important strides in moving the research field beyond objective notions of time as clock-time towards more subjective notions of time. Practice-based perceptions of time have contributed significantly to these promising developments. However, more work remains to be done and Bourdieu's conceptual framework has, so far, remained underutilized. This article, therefore, discusses the potential of Bourdieu's work to advance strategic organization of time research within four significant areas, *integration of subjective and objective time, temporal experience, embodied history, and reflexivity*. The article places emphasis on Bourdieu's constructs of *habitus, field, hysteresis, practice as temporalization, temporal logic of practice, and participant objectivation*.

Keywords: Bourdieu, field, habitus, hysteresis, participant objectivation, practice as temporalization, strategic organization of time, temporal logic of practice.

Introduction

The current text is adopted and modified from the author's PhD dissertation titled: *Appropriating Pasts and Futures: A Bourdieusian Perspective on the Strategic Organization of Time*. The dissertation was submitted in January and defended in June 2020. The original text was part of the summary statement that draws together five research articles of which four are currently published or forthcoming. The dissertation is about affordances of time, and the work of time, during organizational change in Scandinavian telecommunications company, Telco (pseudonym). The study took place from 2016 to 2018, approximately a quarter century after the privatization of the company. Although change arguably is an inherently temporal phenomenon, the idea that initially guided the study did not include a temporal perspective. However, organically, as the study progressed, time, temporality, and history in various ways emerged as important constructs to grasp, and, later, understand, and explain what transpired in the company during prolonged organizational change in the wake of privatization.

The purpose of this modified version of the text, which I will characterize as a research commentary, is to introduce a Bourdieusian perspective (e.g. 1990, 1992, 2000) to the recently coined construct ‘the strategic organization of time’ (Bansal, Reinecke et al. 2019) – a construct which has emerged in organization and management studies as part of a movement that looks to take the research field beyond objective notions of time as clock-time by drawing attention to time as a social construction. Practice-based approaches have gained considerable traction as a significant part of this movement (Holt and Johnsen 2019), however, this article makes a case that Bourdieu’s work has remained underutilized in strategic organization of time studies (see also Koll 2019, Koll forthcoming, Koll and Ernst forthcoming, Koll and Jensen Schleiter forthcoming). Based on an extensive qualitative review (Randolph 2009) of the strategic organization of time literature, the article argues that four significant areas warrant further investigation in order for the research field to build on its current momentum and advance further. The identified areas are: *Integration of subjective and objective time; temporal experience; embodied history; and reflexivity*. The article proposes that Bourdieu’s conceptual framework could be a viable pathway to engage with these four areas in novel ways and open up new avenues for understanding the strategic organization of time in organizations. Thus, the article explores how integrating each of these areas with a Bourdieusian perspective might contribute to advancing the research field.

By publishing this commentary in *Praktiske Grunde*, my hope is to engage Bourdieusian scholars across various fields and disciplines to join the discussion and consider how a Bourdieusian perspective might beneficially be integrated with extant literature on the strategic organization of time.

The article is structured as follows: First, I introduce the theoretical underpinnings of the construct the strategic organization of time. Then, I move on to a qualitative literature review, followed by the analysis of the potential gains of applying a Bourdieusian perspective to the four challenging areas: *Integration of subjective and objective time; temporal experience; embodied history; and reflexivity*.

The theoretical underpinnings of the strategic organization of time

The strategic organization of time has been defined as “any individual, collective or organizational effort to influence, sustain or redirect the temporal structures and assumptions that shape strategic action” (Bansal, Reinecke et al. 2019). The construct is a reconceptualization of the notion of ‘temporal work’, originally coined by Kaplan and Orlikowski (2013) to account for practices aimed at developing an organization’s strategic options by aligning organizational agents’ interpretations of what transpired in the past; what is at stake in the present; and what might happen in the future.

By drawing on a combination of process- and practice-based views of time (Bansal, Reinecke et al. 2019), the notion of temporal work, and the strategic organization of time, follows an emerging trend in organizational change research of moving beyond conventional understandings of time as objective clock-time that is

independent to events and processes (Hernes and Maitlis 2010). From a process perspective, social phenomena are composed of interlinked events or processes that are continually evolving (Hernes 2014). Temporality is intrinsic to phenomena and social entities are always situated in a temporal context as moments, episodes, or phases in a continuous, sequential chain of process (Hernes 2017). Consequently, changing is not something that happens to things, but the way in which reality is brought into being in every instant (Langley, Smallman et al. 2013). Organizations, therefore, are no more than temporary instantiations of ongoing processes, continually in a state of becoming, or in other words, there is no beginning and end of time but only unfolding moments and ongoing transformation (Tsoukas and Chia 2002). Time is qualitative and subjective with indeterminate trajectories and plural timelines (Ancona, Okhuysen et al. 2001). In this sense, process-time accommodates the possibility of multiple presents, multiple pasts, and multiple futures (Reinecke and Ansari 2017).

The strategic organization of time also draws on the practice-based notion of ‘temporal structuring’ introduced by Orlitzkowsky and Yates (2002). Temporal structures have been defined as the structuring of time into past and future events and horizons that are particular to an organization (Ancona, Goodman et al. 2001, Orlitzkowsky and Yates 2002, Schultz and Hernes 2019). Thus, the notion of temporal structuring rests on the idea that organizations embed temporal structures, norms, and assumptions about time that are continuously produced and reproduced through the recurrent practices of organizational members (Bansal, Reinecke et al. 2019, Holt and Johnsen 2019). Time itself becomes both a medium for, and an outcome of, practices as time is experienced through shared temporal structures that are enacted recurrently through everyday organizational practices (Orlitzkowsky and Yates 2002). Examples of such shared temporal structures could be career trajectories, rhythms, paces, cycles, time dimensions (interpretations of past, present, and future), time manifestations (e.g. productivity, efficiency, urgency), time conceptions (e.g. time as money versus time as events), time horizons (time as a marker of beginnings and ends of a period (Schultz and Hernes 2019)), or temporal depths (“the temporal distances into the past and future that individuals and collectivities typically consider when contemplating events that have happened, may have happened, or may happen” (Bluedorn 2002)). The recurrent enactment of certain temporal structures reproduces their legitimacy, by confirming that which is already being practiced, and enhances their influence on organizational life as they become taken-for-granted assumptions (Orlitzkowsky and Yates 2002). Temporal structures, in this sense, describe the embedded norms, assumptions, and pattern of events and activities that guide the general temporal orientation of organizational agents (Holt and Johnsen 2019, Schultz and Hernes 2019).

The emphasis of the strategic organization of time is on action and agency of organizational agents to influence temporal structures and assumptions, and on how their temporally-oriented activities and practices achieve strategic outcomes (Bansal, Reinecke et al. 2019). By taking this focus, the strategic organization of

time represents a variety of different practices that might be involved in influencing temporal structures and assumptions (Bansal, Reinecke et al. 2019) as well as different modes of action from deliberate strategic forms of intervention to pre-reflexive and embodied modes of action. An inherent implication of the temporal works perspective and the notion of temporal structuring is that organizational agents always are shaped by established temporal structures even as they attempt to act on them (Schultz and Hernes 2013). What organizational agents do, or can do, to intervene must, therefore, take into consideration the embodied, embedded, and material aspects of human agency (Orlikowski and Yates 2002). In this sense, the newly coined construct captures an emerging trend in organizational change research of moving beyond analyses of time and history as objective constructs by approaching time as something co-constructed in organizations (Holt and Johnsen 2019). The strategic organization of time adds to extant research, concerned with the implications of time, temporality, and history for organizational change, a unifying label that draws together the work of scholars otherwise situated in different streams. The literature review, therefore, commence by turning its attention to the dawn of the millennium and the emergence of two distinct research streams in organizational change studies known respectively as the “historic turn” (Clark and Rowlinson 2004, Weatherbee, McLaren et al. 2015, Suddaby 2016) and the “temporal lens” (Ancona, Goodman et al. 2001).

Organizational change and the scientific arrow of time

In a literature review by Pettigrew, Woodman et al. (2001) organizational change literature was criticized for being ahistorical, atemporal, aprocessual, and utterly timeless. Consequently, a key challenge for future research, the authors argued, was to include time, history, process, and action in studies of organizational change. A similar call was made by Zald (1996) when he argued that most mainstream journal articles were “written as if they apply to some disembodied, abstracted realm [...] as if the paper dealt with some timeless entity”. Both articles argue for the inadequacy of timeless, atemporal analyses to capture the dynamics of change as something continuous, and as something that unfolds in a particular point in time, in a particular context, which itself is subject to continuous change. With reference to Weick and Quinn (1999), Pettigrew, Woodman et al. (2001) contrast a view of change as continuous with a perception of change as movement from one state to another. Classic models of organizational change relied on the latter as change was viewed as progressive sequential movements from position to position (Weick and Quinn 1999, Tsoukas and Chia 2002). Lewin’s (1947) three-phase model of unfreeze, change, and refreeze is widely considered as the precursor of these stage-models of change (Dawson and Sykes 2016). The basic idea of these models is that change is achieved by guiding the organization through a series of planned activities and events after which the change needs to be implemented, anchored, and sustained as the organization reaches a new “frozen” state (Dawson 2014). By depicting change as linear and occurring in a prescribed order over time, stage-models

implicitly represent time as a medium through which change occurs (Van de Ven and Poole 2005). Change is seen to move ever-forward along the arrow of time “in which the past is determinant (it has happened and cannot be changed), where the future is full of indeterminate potentialities (it has not yet happened so has not yet come into being), and in which the present is simply a series of now moments (which at one time was a future possibility and soon will be a past moment that cannot be changed)” (Dawson and Sykes 2016). Consequently, time in episodic accounts of change mainly featured as an implicit backdrop of events rendered to be of little conceptual or explanatory importance (Noss 2002, Wiebe 2010, Dawson 2014).

In a similar vein, organizational change studies predominantly approached history as unchangeable facts which can only be objectively known (Brunninge 2009). Consequently, when history has been addressed, it has often featured as a variable or as background information explaining the current situation of an organization (Ericson 2006). By taking a view of history as objective truth, essentially synonymous with a fixed past, studies of organizational and strategic change have typically been concerned with history as an explanation of inertia or path dependencies (Booth 2003, Ericson 2006, Wadhwani, Suddaby et al. 2018). Hence, the predominant representation of history has been characterized by the rather deterministic perception that, with the passing of time, organizations get stuck in development paths through which human agency and strategic choice are limited by decisions in the past. History then has predominantly been treated as a constraining influence on organizational change (Brunninge 2009, Suddaby and Foster 2017, Koll 2019, Koll forthcoming).

A new era: From time-related research to research on time

Since the millennium, the research field of organizational change has seen an increase of studies looking to move beyond conceptions of time and history as background variables, or to phrase it in the words of Lee and Liebenau (1999), to do “research on time” rather than “time-related research”. Organization and management studies have broadly been subject to a temporal transition or a movement from an era where temporality was only occasionally addressed to one in which time and temporality have become research topics in their own right (Whipp, Adam et al. 2002, Roe, Waller et al. 2009, Holt and Johnsen 2019). The notion of this transition or movement is supported by the emergence of the “historic turn” (Clark and Rowlinson 2004, Weatherbee, McLaren et al. 2015, Suddaby 2016) and the “temporal lens” (Ancona, Goodman et al. 2001) research streams.

The historic turn

The purpose of the historic turn is to integrate historical methods and historical reasoning into organization studies (Bucheli and Wadhwani 2014). The calls for the integration of history date back to the early 1990s when a group of leading organization scholars problematized prevailing approaches to history in organization

studies (e.g. Zald 1993, Kieser 1994, Zald 1996, Burrell 1997). However, it was not until 2004 that these calls were described by Clark and Rowlinson as a historic turn. Since, scholarly interest in history-work and engagement with the past as process and context, and not merely a variable, has been thriving (Weatherbee, McLaren et al. 2015). Discussions about the problems, challenges, and potentials associated with doing history-work and integrating historical methods and reasoning into organization and management studies have become an established part of mainstream organizational research resulting in an impressive array of special issues (e.g. Rowlinson, Casey et al. 2014, Mills, Suddaby et al. 2016, Wadhwani, Suddaby et al. 2018, Suddaby, Coraiola et al. 2020), books (e.g. Bucheli and Wadhwani 2014, McLaren, Mills et al. 2015, Mills and Novicevic 2019), conference activities, and so on. The debates surrounding the theoretical and methodological challenges and opportunities involved in an engagement with the past have also directed attention to the potential of historical analyses to advance our understandings of strategic and organizational change (Ericson 2006, Brunninge 2009, Suddaby and Foster 2017). A particularly popular approach in this regard has been the so-called “uses of the past” stream concerned with the study of how the past is used for managerial purposes in the present (Wadhwani, Suddaby et al. 2018). The approach marks a significant break with conventional positivist, objective conceptions of history by representing the past as a source of social symbolic resources available for a wide variety of creative uses, for example shaping organizational identity, managing strategic change, and creating and managing issues of power (Wadhwani, Suddaby et al. 2018). The frontrunner of the uses of the past approach has been rhetorical history defined as “the strategic use of the past as a persuasive strategy to manage key stakeholders of the firm” (Suddaby, Foster et al. 2010). Based on the notion of historical narratives as an asset that can be deployed strategically for the purpose of managing change to achieve competitive advantage, the construct implicitly assumes a temporal work perspective (Bansal, Reinecke et al. 2019). Rhetorical history is underpinned by the assumption that organizational agents possess high degrees of agency in the construction and reconstruction of historical narratives, and that the skillful development and deployment of historical narratives are crucial for organizational change to be successful (Foster, Coraiola et al. 2017). Consequently, the past is represented not as unchangeable facts but as subjective, interpretive, and malleable (Suddaby, Foster et al. 2010). Other noteworthy contributions to historical organization studies is the notion of organizational mnemonics (Coraiola and Murcia 2020) and the rapidly emergent literature on organizational memory studies (Foroughi, Coraiola et al. 2020, Foster, Coraiola et al. 2020, Foster, Wiebe et al. forthcoming) which are concerned with the ways that remembering and forgetting shape, and are shaped by, organizations and organizing processes.

The temporal lens

In addition to the historic turn, Ancona, Goodman, et al.’s (2001) introduction of the temporal lens brought issues of time, timing, pace, cycles, rhythms, flow,

temporal orientation, and cultural meanings of time to the forefront and set in motion a greater consideration of time and temporality in organizational change studies. The increased attention to time is illustrated by a considerable number of special issues (e.g. Goodman, Ancona et al. 2001, Hernes, Simpson et al. 2013, Langley, Smallman et al. 2013, Bakker, DeFillippi et al. 2016, Bansal, Reinecke et al. 2019), books (e.g. Whipp, Adam et al. 2002, Hernes 2014, Dawson and Sykes 2016), conference tracks, sub-themes, and so on. While traditional approaches to organizational change laid heavy emphasis on objective time, by characterizing change as episodic, progressive movement along the arrow of time, towards desired outcomes (Dawson and Sykes 2016), current work has been concerned with developing approaches to accommodate multiple times and temporalities (Whipp, Adam et al. 2002, Holt and Johnsen 2019). Scholars have argued that the way people experience time has largely been neglected as a result of traditional over-emphasis on objective clock-time, in which the past, present, and future are outside of each other, and outside of human experience (Hernes, Simpson et al. 2013, Dawson and Sykes 2016). Hence, similarly to the historic turn, the constitution of time itself and different forms of time have become a topic for scholarly debate. Derived from these discussions seems to be an objective-subjective dichotomy of time (Orlikowski and Yates 2002, Hernes, Simpson et al. 2013, Holt and Johnsen 2019) in which objective time is generally associated with a metaphysical linear chronology captured by the clock, and subjective time is generally associated with interpretive notions of heterogeneous, multidirectional time (Shipp and Cole 2015).

Process- and practice-based studies have contributed significantly to these discussions about different forms of time and the interrelation between our assumptions about time and our conceptions of agency and change (Holt and Johnsen 2019). Processual thinking in its most radical form breaks with traditional conventional organizational change theory by subscribing to an ontology of process metaphysics in which organizations are viewed as reifications of processes (Chia 2002). In this view, change is not a process that happens to an organization – organizations are instantiations of ongoing processes of organizing (verb) and becoming. Change, therefore, is viewed as ongoing rather than episodic (Tsoukas and Chia 2002, Langley, Smallman et al. 2013). Processual thinking emphasizes the continuity of past, present, and future, and the temporal experience of organizational agents as they live in the flow of time (Hernes, Simpson et al. 2013).

Practice-based approaches have gained significant ground to a degree where organization and management studies have acknowledged and embraced a “practice turn” (Cetina, Schatzki et al. 2001). While there is no such thing as a unified theory of practice, practice-based approaches are constituted by the shared beliefs that 1) social phenomena transpire within and are parts of a field or nexus of interconnected human practices, and 2) “practices are embodied, materially mediated arrays of human activity centrally organized around shared practical understanding” (Cetina, Schatzki et al. 2001). Thus, generally speaking, practice-based approaches add to a processual view a particular emphasis on the body, materiality, and the historical

and social conditions in which processes unfold (Nicolini and Monteiro 2017). One of the strengths of practice-based approaches is their ability to dissolve dualisms (Cetina, Schatzki et al. 2001, Gomez 2015) – an ability which has frequently been deployed in the case of the subjective-objective time dichotomy (Holt and Johnsen 2019). From a practice-based point of view, time is simultaneously constituted in, and constituting of human action or thought (Orlikowski and Yates 2002). The practice approach understands human existence as temporally constituted, and time, therefore, is never external to practice but emerges in an ongoing dialectic between objective and subjective temporal structures (Bourdieu 2000). Consequently, objective time is not objective in the factual sense of the word, but versions of subjective time which are objectified, that is, institutionally embedded, and embodied through ongoing social practice (Holt and Johnsen 2019). Agency is a temporally embedded process through which present action draws simultaneously on the past and the future as epistemic resources acquired through practical experience (Emirbayer and Mische 1998, Orlikowski and Yates 2002, Koll and Jensen Schleiter forthcoming). Practice, thus, is seen as acts of temporalization in which the acting agent mobilizes past and future, as a sense of bodily knowledge, to either confirm or transform practices (Bourdieu and Wacquant 1992, Kaplan and Orlikowski 2013). A prime example of the impact of the practice turn in organizational change studies is the emergence of the Strategy as Practice movement (SAP) (Golsorkhi, Rouleau et al. 2015). The movement represents a break with traditional notions of strategy and planned change as properties of organizations. Instead, SAP views strategy as activities or practices, thus shifting from a substantivist ontology to a more processual view in which the world of strategy is relationally configured, that is, continuously created and recreated through the social interactions of organizational agents and stakeholders (Golsorkhi, Rouleau et al. 2015).

Challenges for future research

The efforts described above have all contributed to making time an explicit theme and integral part of organizational change research. The strategic organization of time presents an additional perspective from which to study the work of time in relations to organizational change. However, if the construct the strategic organization of time is to move the literature further and significantly add to the above, there are issues that warrant further attention and development. Thus, in the following, I demonstrate how strategic organization of time research might fruitfully be integrated with a Bourdieusian perspective.

Inspired by Heidegger and Husserl's thoughts on social being with time, Bourdieu considered time and history as central to understanding human beings and the relations between them (Bourdieu and Wacquant 1992, Gorski 2013, Atkinson 2018). Bourdieu's work has been described as a radically temporalized theory of social life (Gorski 2013). This is reflected in Bourdieu's life long effort to merge sociology and history in a way that "history would be a historical sociology of the past and sociology would be a social history of the present" (Steinmetz 2011).

Bourdieu's three pillar concepts, habitus, field, and capital essentially makes up three different forms of existence of history (Bourdieu and Wacquant 1992, Steinmetz 2011, Atkinson 2018). In this sense, a Bourdieusian perspective provides us with a temporal vocabulary that can bring philosophical writings into the actuality of managing and organizing – a feature which current literature is lacking (Hernes, Simpson et al. 2013). Bourdieu's work is characterized by a significant devotion of attention to the temporal constitution of conscious experience (e.g. Bourdieu 1963, Bourdieu 1990, Bourdieu 2000), and he adds to the strategic organization of time a radical historicism (Bourdieu and Wacquant 1992) by grounding his theory of practice in the triple historicization of the agent (habitus), the world (social space and fields), and of the methods and models of the researcher (reflexivity) (Wacquant 2016). Practice, to Bourdieu, is seen to perform a complex array of temporalities from the immediacy of the here-and-now of invested agents to the gradual unfolding of habitus in the slow and long flowing time of memory and history (Nicolini 2012). This makes a Bourdieusian perspective particularly well-suited to address the challenges for future research on the strategic organization of time.

A temporal logic of practice

Bourdieu's theory of practice takes as its primary epistemic object what people do when they are in practical relation to the world, that is, the immersed, involved, active engagement in the world through which the world imposes itself on the acting agent as a sense of urgency, the pressure of things to do, places to go, of busyness and business, and so forth (Nicolini 2012). This implies that practice unfolds in time and only exists in the temporal unfolding of its urgency (Bourdieu 2000). Practice is inseparable from temporality because it is immersed in the current of time, played out in time, and sometimes plays strategically with time, timing, and tempo (Bourdieu 1990). Consequently, the logic of the practitioner is based on the temporal, emotional, and improvisational dimension of practice (Nicolini 2012). Timing is especially critical, for example, in the practice of courting, calling somebody too soon after getting their phone number might come off as desperate; while waiting too long to call will seem like a token of disinterest. Either of these options might lose you the chance of seeing the person again. The practice of joking is another example; a joke at the right time, in the right place, with the right audience might get a standing ovation, whereas the same joke in another temporal context might get the one telling the joke beat up or worse. One of Bourdieu's classical examples to explain the logic of practice and the work of time is the practice of gift giving (1990). In many cases, returning a favor with a gift too soon is bound to look like a payment, whereas delaying the response too long will seem like ungratefulness. By the same token, a gift to a teacher before exams constitutes a bribe but the same gesture after exams becomes a showing of appreciation for the teachers' work. Thus, in the words of Bourdieu "awareness of time is not simply one of the dimensions of life [...] experience, but rather the form in terms of which that experience

is organized" (1963). In other words, it is the temporal structure of practice, such as rhythm, pace, and directionality, that constitutes its form and meaning (Bourdieu 1990).

Integration of subjective and objective time: Habitus and field dialectic

The integration of objective and subjective forms of time is a recurrent concern across the board of organizational change research. In an extensive review Shipp and Cole (2015) argue for the need to develop 'completely temporal approaches', integrating clock-time with individuals' perception of time. The development of completely temporal approaches, they argue, will enable a deeper understanding of the retrospections and anticipations that shape organizational agents' responses to organizational change. In a similar vein, Dawson (2014), Dawson and Sykes (2016) deem the integration of objective and subjective forms of time integral to the development of change management theories. The authors suggest an integral approach called 'temporal awareness' (2014, 2016) to accommodate the fact that objective forms of time, such as clocks and calendars, are an embedded part of organizational practice and change initiatives, while the temporal experience of change, such as interpretations of present events and expectations for the future, is subjective. The integration of objective and subjective forms of time are also important from a historical perspective. Suddaby (2016) introduces the concept of 'historical consciousness' to draw attention to the interaction between history's structural, objective dimensions and its interpretive, subjective dimensions, or in other words between the passing of time and temporal experience. These dimensions are seen as mutually constitutive in ongoing interaction. Hence, the development of bridging constructs combining the objective functions of history as fact with the subjective elements of history as interpretive context is perceived as integral to theory development (Koll forthcoming, Koll and Jensen Schleiter forthcoming).

Bourdieu's conceptual framework offers an alternative middle ground – a third way – between methodological individualism (the idea that all social entities are reducible to individual agents or groups thereof) and structuralism (the idea that social phenomena are determined by causes external to agents and their practices) (Bourdieu and Wacquant 1992, Chia and Holt 2006, Gomez 2015). In order to sidestep the dilemma of the often-found dualism between the agent and the structure, Bourdieu introduces the concepts of habitus and field, understood as two modes of existence of history brought together in action (Bourdieu 1981, Bourdieu and Wacquant 1992, Bourdieu 2000). The dialectic between field and habitus, understood as the objectified, embedded products and the incorporated, embodied products of historical practice, constitutes the system through which practical knowledge is constructed (Bourdieu 1981). The principle of this construction is a system of structured and structuring dispositions, also known as the habitus (Bourdieu 1990). The habitus has a double historicity to it in the sense that it accommodates the fact that agents are products of historical structures while at the same time put to work these historical structures in practice. In other words, practice

is the product of a habitus which is itself a product of the embodiment of the objectified historical structures of the field (Bourdieu and Wacquant 1992). In this sense, a Bourdieusian perspective on the strategic organization of time emphasizes the relational and dispositional nature of practice, reminding us that “all strategies enacted amid the flow of time, not only have a history but unfold history through a practice associated with a past” (Ericson, Melin et al. 2015). The relation between habitus and field bridges objective and subjective temporal structures in a way that allows us to explain how objectified history manifests itself in the daily conducts of agents in a manner that makes them neither fully determined by external causes nor guided solely by internal reasons (Bourdieu and Wacquant 1992). Thus, Bourdieu’s conceptual framework offers an alternative theorization of embedded agency, action, and strategic practices.

To Bourdieu, the social world is constituted by relationally configured fields, social spaces with a relative degree of autonomy from wider societal dominant powers for a certain kind of practice (Steinmetz 2011). A field consists of multidimensional structures of domination and struggle governed by a distinct logic which defines the rules and resources that secure legitimacy and authority in the eyes of dominant and dominated groups of agents occupying the field (Atkinson 2018). The ongoing struggle of agents is guided by possession of one or more forms of capital, such as social capital (relations, network, connections), cultural capital (legitimate knowledge, education, competencies), and symbolic capital (accumulated prestige or recognition) (Kerr and Robinson 2009). Capital accumulation, in this sense, constitutes what is at stake in a field – a specific interest in which agents are emotionally invested. Capital is both the process within and product of a field – stake and resource - and the distribution of capital constitutes the structure of the field at a given time (Bourdieu 1986). Being involved in a field is comparable to taking part in a social game in which agents continuously strive to preserve or accumulate capital, maintain or improve position, through a series of strategic moves. The intuitive feel for the repertoire of moves that are possible or take meaning within a given practice is generated by the habitus (Mérand and Forget 2012).

The habitus is a product of history or past experience in a particular field – a structured structure conditioned by environment, initial disposition, position in the field, and social trajectory. At the same time, habitus is also a structuring structure which generates and organizes practices in a way that they can be spontaneously adapted to the necessity of a situation without expressed calculation or conscious planning (Gomez 2015). In other words, the habitus is a historically acquired system of generative schemes of perception, action, and thought which makes itself present in practice by ensuring their constancy over time (Bourdieu 1990). Thus, through the habitus, the historical structures of which it is the product, governs practices by providing a patterned consistency of action (Chia and Holt 2006). Hence, neither intentional nor fully determined, strategic action comes from historically transmitted dispositions to act and beliefs that were constituted during past experience in a particular field (Mérand and Forget 2012). The habitus makes up a

practical competency, acquired in and for action, that operates beneath the level of consciousness and which is continually defined and redefined as it is deployed (Wacquant 2016). While the habitus is inclined to generate practices shaped after the social structures of which it is the product, Bourdieu persistently argues, the habitus is not a destiny or the replica of a single social structure. It is a system of open mechanisms subject to continuous revision in practice (Bourdieu and Chartier 2015). Hence, dispositions are durable but not eternal (Wacquant 2016).

The temporal structuring of consciousness arises through a habitus socialized in a field of practice. Through practical experience, immersion, and investment in a field, agents acquire a set of dispositions, a sense of belonging and owning that endows them with a sense for what is likely or unlikely, possible or impossible inscribed into present experience (Atkinson 2018). The practical sense or feel for the game (a metaphor frequently used by Bourdieu) is guided by doxa which constitutes the unquestioned shared beliefs, or internalized sense of limits of field agents. Through mutual adjustments between habitus and field, doxas are maintained as practice confirms that which is recognized as true and important about the world is true and important (Bourdieu and Wacquant 1992). For example, objectified or instituted history accumulated over time in books, material objects, customs, law, etc. becomes historical action, enacted, active history when agents, by virtue of their habitus, are inclined to and capable of appropriating them, for instance following customs, respecting laws, and reading certain books (Bourdieu 1981). Bourdieu describes the doxic relation to the world as a native relationship to a familiar world in which “history as ‘subject’ discovers itself in history as ‘object’ [...] a body, appropriated by history, absolutely and immediately appropriates things inhabited by the same history” (1981). In other words, a habitus attuned to the immanent tendencies of the field generates a certain modality of action in which agents pre-perceptively inscribes the objective potentialities of the future into the present moment and feel their way through without conscious thought (Bourdieu and Wacquant 1992). Bourdieu calls this modality of action practice as temporalization (Bourdieu 2000). However, a habitus is not always adjusted to its situation; radical field-level changes, altering the rules of the game can cause for the habitus and field to fall out of sync with each other (Kerr and Robinson 2009). In such situations, dispositions become dysfunctional, causing agents to become consciously aware of their practice and thereby creating a different modality of action and a different relationship with time (Bourdieu and Wacquant 1992, Koll forthcoming, Koll and Ernst forthcoming). This will be elaborated in the following.

Temporal experience: Practice as temporalization

The integration of objective and subjective time in action inherently facilitates a greater consideration for what Hernes, Simpson et al. (2013) call the ‘temporal experience of management’ or ‘managing in time’. The implications of historical consciousness for example run deeper than simply approaching temporality as a lens selectively applied by the researcher. History is not just ‘out there’ as objective

chronology, background information, or longitudinal perspective that can be observed by the researcher from an ongoing present; history is also ‘in here’ as lived experience - a social construction (Pettigrew, Woodman et al. 2001). Historical consciousness then, is derived from an attentiveness to the past as something that is alive in the present, carried forward in the bodies and consciousness of organizational agents (Koll and Jensen Schleiter forthcoming). Building on the tension and interplay between history as fact and history as context (Suddaby 2016), history should be viewed as an ongoing process of knowledge construction that is constitutive “in shaping how actors define their own sense of self and action in time, and in emphasizing how their interpretation of the past shapes their experience in the present, their expectations for the future, and the choices they make” (Wadhwani, Suddaby et al. 2018). In other words, historical consciousness, as well as the temporal experience of management, is concerned with being *in* time (e.g. Heidegger 2010), that is, the way time (or the passing of time), as an inherent feature of organizational life, shapes the very being of things (Hernes, Simpson et al. 2013).

Bourdieu’s conceptualization of practice as temporalization (Bourdieu 2000) ties temporality and action inseparably together by approaching questions of temporality from the point of view of the acting agent (Adkins 2009). By reconstructing this point of view, Bourdieu explains, we are able to break with the metaphysical vision of time as something external to agents and their actions (Bourdieu and Wacquant 1992, Bourdieu 2000). In this sense, a Bourdieusian perspective breaks with predominant notions in organizational change literature of time as an *a priori* condition transcendent to historicity. Furthermore, as briefly touched upon above the relationship between habitus and field, ranging from perfect fit to radical disjunction, imply different modalities of action and different relations with time (Bourdieu 2000). Bourdieu’s conceptual framework, thus, adds to the strategic organization of time the possibility to comprehensively theorize how organizational change affects the temporal experience of agents, and how temporal experience shapes their responses to organizational change (Koll and Ernst forthcoming).

Time, for Bourdieu, is constituted in practice (Adkins 2009). In other words, practice does not take place *in* time – rather, practical action *makes* time in the sense that the invested agent draws on the past and the future in the present (Bourdieu 2000). In order to explain how this transpires, I will turn to the concept of protention which originates from Husserl’s phenomenological notion that the perceived present always reaches backwards and forwards in time framed by a horizon of history and futurity. Protention is what constitutes the habitus (Atkinson 2018). Defined as a pre-reflexive aiming at a forthcoming, protention is what enables the basketball player to adjust not to what he sees but to what he anticipates, i.e. sees in advance in the perceived present (Bourdieu 1990). The amount of time that makes up the present is the whole of an action brought together by a perception including both the retained past and the anticipated future (Bourdieu 1963). Vis-à-vis the future, a very important distinction to Bourdieu is that between the experienced forthcoming, understood as a future which is inscribed in the present as practical expectations,

and a contingent future, understood as a possible which may or may not happen (Adkins 2009). By making this distinction, Bourdieu extends Heidegger's work on "building" and "dwelling" modes of existence, that is, two different ways of being in the world each of which afford a different modality of action, a different understanding of agency (Chia and Holt 2006), and a different relationship with time. The building mode is characterized by what Bourdieu terms a philosophy of consciousness (Bourdieu and Wacquant 1992) assuming action to be guided by predefined goals that direct effort towards desired outcomes – in other words, purposeful planned action, presuming a mean-ends logic (Chia and Holt 2006). The building mode is underpinned by a metaphysical vision of time as something external to the agent in which case strategic management relies on projecting an organization into a contingent future and to overcome future uncertainties through deliberate calculated forecasting (e.g. Bourdieu 1963, Chia and Rasche 2010). In a building mode, agents are viewed as rather autonomous meaning that they have the same ability as the observer or the analyst of placing themselves outside of practice by making conscious discursive representations and logical accounts of their actions (Bourdieu 1990).

Protection, which according to Bourdieu, is the primary way in which practitioners relate to the world (Atkinson 2018) constitutes a dwelling mode of existence. The dwelling mode assumes agents to be so entwined and involved with their practice that it becomes an extension of them making them unaware of any cognitive separation between themselves and the object of action (Chia 2004). This implies that agents spend most of their time in a mode of total pre-occupation and practical immersion in the game (Bourdieu 2000). Consequently, actions take the form of purposive practical coping directed towards overcoming immediate impediments. In other words, agents rely on their feel for the game, i.e. their capacity for pre-preceptive anticipation, to guide their actions without the need for distance, perspective, or reflection (Chia and Holt 2006). Thus, the most common form in which agents experience time is that of time passing unnoticed; because, to the engaged agent the future does not present itself as a cognitive representation of possibilities, it is already present in the configuration of the game as practical expectations (Bourdieu 2000, Koll and Ernst forthcoming). In this sense, the dwelling mode of existence precipitates an immanent logic of practice, that is, a kind of absorbed intentionality within the configurations of practice itself (Chia and MacKay 2007).

Embodied history: Habitus as bodily knowledge

Extant studies of the strategic organization of time, for instance studies of rhetorical history (Suddaby, Foster et al. 2016), have predominantly focused on the strategic and deliberate appropriation of the past to achieve desired outcomes. In this sense, the literature has privileged the explicit and planned forms of temporal work and the rational and calculative processes of intervention in temporal matters. However, as described above, historical consciousness and the temporal experience of management imply that "humans are historical beings who experience the world

through historical consciousness in ways that are not limited only to rational and reflective relationships with the past“ (Wadhwani, Suddaby et al. 2018). History is embodied as memory both in material artefacts, through which historical knowledge is transmitted across time (e.g. Howard-Grenville, Metzger et al. 2013, Schultz and Hernes 2013, Hatch and Schultz 2017), or in the human body as skills, dispositions, sensibilities, and preferences (Bourdieu 1981, Chia 2004, Chia and Holt 2006, Koll and Jensen Schleiter forthcoming). Yet, the non-rational, implicit, and tacit ways in which organizational agents draw upon their historically transmitted bodily knowledge in the context of organizational change are understudied (Wadhwani, Suddaby et al. 2018). Strategy-as-practice scholars concur with this assessment by asserting that the ‘living role of history’ (Ericson and Melin 2010), that is, the way strategy practitioners non-deliberately draw on their history *in situ*, has been missing in SAP literature (Chia and Holt 2006, Tsoukas 2010, Hydle 2015).

For Bourdieu, “the principle of practical comprehension is not a knowing consciousness [...] but the practical sense of a habitus inhabited by the world it inhabits, pre-occupied by the world in which it actively intervenes, in an immediate relationship of involvement, tension and attention, which constructs the world and gives it meaning” (Bourdieu 2000). The habitus is embodied history internalized as second nature (Bourdieu 1990). Practical knowing is not a state of mind but a state of the body, meaning that principles and regulations of social life are inscribed on the body without the mediation of mind and consciousness (Bourdieu 1990, Schatzki 2019). Consequently, practical knowledge, the capacity for pre-perceptive anticipation, is essentially a corporeal knowledge that provides a practical comprehension of the world (Bourdieu 2000). In this sense, the body is integral to uncovering the logic of practical sense (Bourdieu and Wacquant 1992). By conceptualizing practical action as the encounter between habitus, understood as history in bodies, and field, understood as history in things, a Bourdieusian approach inherently draws attention to history as something carried forward in bodies (Koll and Jensen Schleiter forthcoming). The habitus, Bourdieu explains, is the active presence of the whole past of which it is the product – “it is that presence of the past in the present which makes possible the presence in the present of the forthcoming” (2000). Thus, through the concept of habitus, a Bourdieusian perspective offers to the strategic organization of time a theoretical construct to explain the living role of history in strategic action; in other words, the way history is operative in shaping present future-oriented activities of practically invested agents. It follows that habitus allows us to see temporal work as something which need not be restricted to purposeful activities of conscious agents but might as well be derived from dispositions historically acquired through engagement in a field of practice.

Bourdieu’s heavy emphasis on habitus as practical competency operating beneath the level of consciousness has often got his work criticized for being too structuralist or determinist, leaving little room for agency, rational choice, and change (Nicolini 2012, Yang 2014). Bourdieu and proponents of his work reject

these criticisms, arguing that they rest on a superficial or unthorough reading of his work (e.g. Bourdieu and Wacquant 1992, Gorski 2013). Another often-found counterargument to the criticism of determinism is the construct of hysteresis – a term Bourdieu uses to explain those instances when the subjective expectations of the habitus, or sense of a probable future, and the objective conditions of the field fall out of sync with each other as a result of radical change (Kerr and Robinson 2009, Koll 2019, Koll forthcoming). During times of crises, Bourdieu argues, when the routine adjustment between objective and subjective structures is abruptly disrupted, the habitus needs time to adapt to the new rules of the game (Bourdieu 2000, Koll and Ernst forthcoming). Hysteresis is a technical term, originally adopted from the research field of physics (for an in-depth account of the construct see Hardy 2008, Koll forthcoming), that describes the time-lag or hiatus during which the habitus generate dispositions for action generated under circumstances which no longer apply due to changes so radical that the habitus no longer recognizes itself in the field structures it encounters (Bourdieu 1990).

Hysteresis makes way for a state of heightened consciousness – an awareness of practice, depriving agents of their sense for the game, that is, of their capacity for pre-perceptive anticipation. In other words, the immediate fit between habitus and field allows agents complete immersion in the moment to a point of not noticing the passing of time, but a habitus and field out of sync with each other make agents conscious of their actions and of time passage, giving rise to feelings such as impatience and dissatisfaction with the present (Bourdieu 2000, Koll and Ernst forthcoming). Hysteresis, thus, presents an opportunity for strategic organization of time scholars to demonstrate the interdependency and interplay between subjective and objective modes of existence of time, that is habitus and field, and tie this interplay to agents' experiences of time and to the different modes of action available to them. While I have argued extensively for the avenues hysteresis – as construct as well as phenomenon – opens for advancing our understanding of the work of time during organizational change (see Koll 2019, Koll forthcoming, Koll and Ernst forthcoming), critics still have a case that descriptions of how rational and reflexive action unfolds is under-developed or difficult to trace in Bourdieu's work (Nicolini 2012). Yang (2014) for example highlights a section in Bourdieu and Wacquant (1992), suggesting that during times of crises, the lines of action proposed by the habitus might be accompanied by rational calculation, at least, as Bourdieu explains, “among those agents who are in a position to be rational”. However, the section does not offer any additional explanation for example of what constitutes “a position to be rational”. While this presents a deficiency in Bourdieu's work, other studies have begun to take interest in the phenomenon of hysteresis by mapping and interlinking field positions with strategies deployed to overcome hysteresis, e.g. in the educational sociology field (Abrahams and Ingram 2013, Abrahams and Ingram 2015). These studies have inspired the author of this current article to pursue a similar line of inquiry for the study of organizational change (Koll 2019, Koll forthcoming). However, the relationship between structure and agency,

determinism and reflexivity, remains a topic of debate in organization and management studies (e.g. Mutch 2003, Mutch, Delbridge et al. 2006, Elder-Vass 2007).

Despite these discussions, it is the argument of this article that habitus still constitutes a thinking tool of unparalleled explanatory power in relations to questions of embodied history. Habitus helps us explain how practical knowledge is inscribed in the body, sustained within a collective, and how objective history reveal itself in the everyday actions of organizational agents (Nicolini 2012) without determining them. The dialectic, through which the field reproduces the habitus and the habitus reproduces the field, produces agency but it is an agency constrained by (Kerr and Robinson 2009), or reconceptualized along (Chia and Holt 2006), the dispositional and relational dimensions of practice. In this sense, the habitus reminds us that agents have a history and are the product of an individual history and of a collective history, and that history is inscribed in their bodies through practical experience (Bourdieu and Chartier 2015).

Reflexivity: Participant objectivation

“How a researcher conceptualizes time and makes assumptions about time and temporality leads to different understandings of organizational phenomena” (Reinecke and Ansari 2017). While time and history have snowballed from backstage to frontstage of organizational change studies over the past two decades, leading scholars have now begun to assess the implications of this emergent scholarly interest. Calls are especially being made for more reflexive approaches to the study of time, taking into consideration how the epistemological dimensions of our conceptualizations of time impact the way we relate to organizational change. Reinecke and Ansari (2017), for instance, direct our attention to how some theoretical constructs highlight the entitative aspects of organizational phenomena while others highlight the more emergent aspects. Accordingly, scholars are reminded to be mindful and engage reflexively with the theorization of time and change. In a similar vein, Dawson (2014) criticizes extant change research for representing change “in an image projected through an imposed temporal lens” characterized by an unreflective temporal orientation. In response, Dawson proposes an approach of ‘temporal awareness’, a central feature of which is to pay attention to the way time and temporality is being used and conceptualized not just by organizational agents but, even more important, by the researcher.

The calls for more reflexive approaches in studies of time in relations to organizational change are also echoed by historic turn scholars. Bucheli and Wadhwani (2014), for instance, argue that the increasing integration of history into organization studies “has been accompanied with little reflection or dialogue about what is meant by ‘history’ and exactly why and how it matters for understanding managers, organizations, and markets”. Perhaps the most thorough and instructive response to the absence of reflexive research approaches comes from Suddaby and Foster (2017) in a research commentary on history and organizational change. The article applies historical consciousness to studying organizational change, understood as a

heightened reflexivity and appreciation for the way implicit assumptions about history and time shape our conceptualizations of change and perceptions about change agency. The paper instructively illustrates how theories of organizational change implicitly assume different models of history all of which imply varying degrees of agency for change. Consequently, the authors argue, if managers can become aware of their implicit assumptions about the past and reframe them, history can be a valuable resource for organizational change management.

According to Bourdieu, the fact that the logic of practice is made up of ambiguities, indeterminacies, feelings, and situated clues is also what makes it so difficult to produce scientific accounts of practice (Nicolini 2012). The temporal dimension of practice, particularly, creates a number of pitfalls for the researcher; one of which being to confuse the agent's point of view with the researcher's point of view and, thus, imposing a theoretical logic over the logic of practice (Bourdieu 1990). Being on the outside – without investment in the game – Bourdieu explains, inclines scientific accounts to exclude the effects of time and thereby provide detemporalized accounts of practice, substituting its subtle sense of timing and appropriateness with a formal logic of rules (Bourdieu 2000). The opposition between the practical mode of knowledge and the theoretical mode of knowledge is a recurrent emphasis in Bourdieu's work captured by frequently cited statements such as "practice has a logic which is not that of the logician" (1990), and "science has a time which is not that of practice" (1990). It follows that epistemic reflexivity, or the historicization of the categories and methods of the researcher, is a hallmark of Bourdieu's science of practice (Bourdieu 2003, Wacquant 2004, Kerr and Robinson 2009, Wacquant 2016). Reflexivity in the Bourdieusian sense is a process of what he calls participant objectivation, of turning the principles of research onto the researcher him or herself. Objectivation entails a critical examination of one's own stakes and interests in the research project and of the position from which the research is undertaken (Kerr and Robinson 2009).

The researcher is urged to be mindful of the position he or she occupies within the academic community and of the historical trajectory that led to that position. In other words, the historical circumstances and conditions that made it possible to engage with the research project in the first place needs to be brought to light for the researcher to gain perspective and distance (Bourdieu 2003). "One should know the world better and better as one knows oneself better, scientific knowledge and knowledge of oneself and one's own social unconscious advance hand in hand, and that primary experience transformed by scientific practice transforms scientific practice and vice versa" (Grenfell 2006). It follows that avoiding the mistake of imposing the atemporal time of science over the time of practice (Bourdieu 1990) is not done simply through objectivation of participants – it has to include the point of view of the objectivizer and the interests he or she might have in objectivation (Bourdieu 2003). In this sense, one could say that Bourdieu's approach to research adds an additional level of historical consciousness by scrutinizing (through historicization) not just the objects of the study, and the implicit assumptions and

theoretical models applied by the researcher, but the very conditions, possibilities, and motivations for undertaking the research in the first place (see Bourdieu and Wacquant 1992, Nicolini and Monteiro 2017). In other words, participant objectivation implies an objectivation of the researcher as subject, and as an object of the research process, by taking into account the social trajectory and habitus of the researcher at the time in which the research was undertaken (Kerr and Robinson 2009). Habitus, in this sense, becomes both the topic of investigation and the tool of investigation (Wacquant 2011), directing the researchers attention to his or her own temporal trajectory and assumptions and their implications for the research undertaken.

Conclusion

This article has discussed the potential of Bourdieu's conceptual framework, and research approach, to advance research on the strategic organization of time in organizations. Based on a qualitative literature review, including the historic turn and the temporal lens in organization and management studies, the article identified four areas that each presents some challenges for future research in the field. The areas were: *Integration of subjective and objective time, temporal experience, embodied history, and reflexivity*. With a particular emphasis on the constructs of *habitus, field, hysteresis, practice as temporalization, temporal logic of practice, and participant objectivation*, the article has discussed how a Bourdieusian perspective might beneficially be integrated with extant literature and offer novel ways of approaching the four areas in which further development is warranted. The article asserts that Bourdieu's work is underutilized in strategic organization of time research and encourages fellow Bourdieusian scholars to explore further this untapped potential.

Acknowledgements

The author would like to thank supervisor, and Associate Professor at University of Southern Denmark, Astrid Jensen, and the three members of the PhD Assessment Committee: Chairman, and Associate Professor at University of Southern Denmark, Steven Breunig; opponent, and Professor at University of Victoria, Canada, Roy Suddaby; opponent, and Associate Professor at University of East Anglia, UK, Susan Sayce for their instructive and helpful comments.

Henrik Koll, Postdoctoral Researcher, Malmö University, Department of School Development and Leadership, Sweden

References

- Abrahams, J. and N. Ingram (2013). "The chameleon habitus: Exploring local students' negotiations of multiple fields." *Sociological Research Online* 18(4): 1-14.

- Abrahams, J. and N. Ingram (2015). Stepping outside of oneself: how a cleft-habitus can lead to greater reflexivity through occupying ‘the third space’. *Bourdieu: The Next Generation: The development of Bourdieu's intellectual heritage in contemporary UK sociology*. Routledge: 168-184.
- Adkins, L. (2009). ”Sociological futures: from clock time to event time.” *Sociological research online* 14(4): 1-5.
- Ancona, D. G., P. S. Goodman, B. S. Lawrence and M. L. Tushman (2001). ”Time: A New Research Lens.” *The Academy of Management Review* 26(4): 645-663.
- Ancona, D. G., G. A. Okhuysen and L. A. Perlow (2001). ”Taking Time to Integrate Temporal Research.” *The Academy of Management Review* 26(4): 512-529.
- Atkinson, W. (2018). ”Time for Bourdieu: Insights and oversights.” *Time & Society* 0(0): 1-20.
- Bakker, R. M., R. J. DeFillippi, A. Schwab and J. Sydow (2016). ”Temporary organizing: Promises, processes, problems.” *Organization Studies* 37(12): 1703-1719.
- Bansal, P., J. Reinecke, R. Suddaby and A. Langley (2019). ”Special Issue of Strategic Organization ”Temporal Work: The Strategic Organization of Time”.” *Strategic organization* 17(1): 145-149.
- Bluedorn, A. C. (2002). *The Human Organization of Time: Temporal Realities and Experience*. Stanford, CA, Stanford University Press.
- Booth, C. (2003). ”Does history matter in strategy? The possibilities and problems of counterfactual analysis.” *Management Decision* 41(1): 96-104.
- Bourdieu, P. (1963). Time Perspectives of the Kabyle. *The Sociology of Time*. J. Hassard, Springer: 219-237.
- Bourdieu, P. (1981). Men and machines. *Advances in social theory and methodology. Toward an integration of micro- and macro-sociologies*. K. Knorr-Cetina and A. V. Cicourel. London, Routledge & Kegan Paul: 304-317.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. *Handbook of theory and research for the sociology of education*: 241-258.
- Bourdieu, P. (1990). *The logic of practice*, Cambridge.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian meditations*, Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2003). ”Participant objectivation.” *Journal of the Royal Anthropological Institute* 9(2): 281-294.
- Bourdieu, P. and R. Chartier (2015). *The sociologist and the historian*, John Wiley & Sons.
- Bourdieu, P. and L. J. Wacquant (1992). *An invitation to reflexive sociology*, University of Chicago press.
- Brunninge, O. (2009). ”Using history in organizations: How managers make purposeful reference to history in strategy processes.” *Journal of Organizational Change Management* 22(1): 8-26.
- Bucheli, M. and R. D. Wadhwani (2014). *Organizations in time: history, theory, methods*. Oxford, Oxford University Press.

- Burrell, G. (1997). *Pandemonium: Towards a Retro-Organization Theory*, London, Sage.
- Cetina, K. K., T. R. Schatzki and E. Von Savigny (2001). *The practice turn in contemporary theory*, Routledge.
- Chia, R. (2002). Philosophy and Research: The Production of Management Knowledge: Philosophical Underpinnings of Research Design. *Essential skills for management research*: 1-19.
- Chia, R. (2004). "Strategy-as-practice: Reflections on the research agenda." *European Management Review* 1(1): 29-34.
- Chia, R. and R. Holt (2006). "Strategy as practical coping: A Heideggerian perspective." *Organization studies* 27(5): 635-655.
- Chia, R. and B. MacKay (2007). "Post-processual challenges for the emerging strategy-as-practice perspective: Discovering strategy in the logic of practice." *Human relations* 60(1): 217-242.
- Chia, R. and A. Rasche (2010). "Epistemological alternatives for researching strategy as practice: building and dwelling worldviews." *Cambridge handbook of strategy as practice*: 34-46.
- Clark, P. and M. Rowlinson (2004). "The treatment of history in organisation studies: towards an 'historic turn'?" *Business history* 46(3): 331-352.
- Coraiola, D. M. and M. J. Murcia (2020). "From organizational learning to organizational mnemonics: Redrawing the boundaries of the field." *Management Learning* 51(2): 227-240.
- Dawson, P. (2014). "Reflections: On time, temporality and change in organizations." *Journal of Change Management* 14(3): 285-308.
- Dawson, P. and C. S. Sykes (2016). *Organizational change and temporality: bending the arrow of time*. New York, Routledge.
- Elder-Vass, D. (2007). "Reconciling Archer and Bourdieu in an emergentist theory of action." *Sociological theory* 25(4): 325-346.
- Emirbayer, M. and A. Mische (1998). "What is agency?" *American journal of sociology* 103(4): 962-1023.
- Ericson, M. (2006). "Exploring the future exploiting the past." *Journal of Management History* 12(2): 121-136.
- Ericson, M. and L. Melin (2010). Strategizing and history. *Cambridge handbook of strategy as practice*. D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl and E. Vaara: 326-343.
- Ericson, M., L. Melin and A. Popp (2015). Studying strategy as practice through historical methods. *Cambridge Handbook of Strategy as Practice*. D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl and E. Vaara. Cambridge, Cambridge University Press: 506-519.
- Foroughi, H., D. Coraiola, J. Rintamäki, S. Mena and W. M. Foster (2020). "EXPRESS: Organizational Memory Studies." *Organization Studies*: 0170840620974338.

- Foster, W. M., D. Coraiola, C. Quinn-Trank and F. Bastien (2020). Unpacking organizational re-membering. *Handbook of Research on Management and Organizational History*, Edward Elgar Publishing.
- Foster, W. M., D. M. Coraiola, R. Suddaby, J. Kroezen and D. Chandler (2017). "The strategic use of historical narratives: a theoretical framework." *Business History* 59(8): 1176-1200.
- Foster, W. M., E. Wiebe, D. M. Coraiola, F. Bastien and R. Suddaby (forthcoming). Memory Work: Corporate Archivists and Long-Term Remembering in Organizations. *Time, Temporality, and History in Process Organization Studies*. J. Reinecke, R. Suddaby, A. Langley and H. Tsoukas. UK, Oxford University Press. **10**: 240-258.
- Golsorkhi, D., L. Rouleau, D. Seidl and E. Vaara (2015). Introduction: What is strategy as practice. *Cambridge handbook of strategy as practice*. D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl and E. Vaara: 1-20.
- Gomez, M.-L. (2015). A Bourdieusian perspective on strategizing. *Cambridge handbook of Strategy as Practice Second Edition*. D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl and E. vaara. Cambridge, Cambridge University Press: 184-198.
- Goodman, P. S., D. G. Ancona, B. S. Lawrence and M. L. Tushman (2001). "Special topic forum on time and organizational research - Introduction." *Academy of Management Review* 26(4): 507-511.
- Gorski, P. S. (2013). *Bourdieu and historical analysis*, Duke University Press.
- Grenfell, M. (2006). "Bourdieu in the Field: From the Béarn and to Algeria – A Timely Response." *French Cultural Studies* 17(2): 223-239.
- Hardy, C. (2008). Hysteresis. *Pierre Bourdieu: Key Concepts*. M. Grenfell. Durham, UK, Acumen: 131-148.
- Hatch, M. J. and M. Schultz (2017). "Toward a theory of using history authentically: Historicizing in the Carlsberg Group." *Administrative Science Quarterly* 62(4): 657-697.
- Heidegger, M. (2010). *Being and Time*. State University of New York, State University of New York Press.
- Hernes, T. (2014). *A process theory of organization*, OUP Oxford.
- Hernes, T. (2017). Process as the becoming of temporal trajectory. *The Sage handbook of process organization studies*. A. Langley and H. Tsoukas, SAGE Publications: 601-607.
- Hernes, T. and S. Maitlis (2010). *Process, sensemaking, and organizing*, Oxford University Press.
- Hernes, T., B. Simpson and J. Soderlund (2013). "Managing and temporality." *Scandinavian Journal of Management* 29(1): 1-6.
- Holt, R. and R. Johnsen (2019). "Time and Organization Studies." *Organization Studies*: 17084061984429.
- Howard-Grenville, J., M. L. Metzger and A. D. Meyer (2013). "Rekindling the flame: Processes of identity resurrection." *Academy of Management Journal* 56(1): 113-136.

- Hydle, K. M. (2015). "Temporal and Spatial Dimensions of Strategizing." *Organization Studies* 36(5): 643-663.
- Kaplan, S. and W. J. Orlikowski (2013). "Temporal Work in Strategy Making." *Organization Science* 24(4): 965-995.
- Kerr, R. and S. Robinson (2009). "The hysteresis effect as creative adaptation of the habitus: Dissent and transition to the 'corporate' in post-Soviet Ukraine." *Organization* 16(6): 829-853.
- Kieser, A. (1994). "Crossroads - Why Organization Theory Needs Historical Analyses - and how this should be performed." *Organization Science* 5(4): 608-620.
- Koll, H. (2019). "Privatisering af telebranchen: Hysteresiseffekten som bro til en historisk bevidsthed." *Tidsskrift for Arbejdsliv* 21(2): 67-85.
- Koll, H. (forthcoming). "Bridging the Dialectical Histories in Organizational Change: Hysteresis in Scandinavian Telecommunications Privatization." *Nordic Journal of Working Life Studies*.
- Koll, H. and J. Ernst (forthcoming). Caught between times: Explaining resistance to change through the tale of Don Quixote. *Bourdieu in studies of organization and management: A relational perspective*. J. Ernst, S. Robinson, K. Larsen and O. J. Thomassen, Routledge.
- Koll, H. and A. Jensen Schleiter (forthcoming). Appropriating the Past in Organizational Change Management: Abandoning and Embracing History. *Time, Temporality, and History in Process Organization Studies*. J. Reinecke, R. Suddaby, A. Langley and H. Tsoukas, Oxford University Press. 10.
- Langley, A., C. Smallman, H. Tsoukas and A. H. Van de Ven (2013). "Process studies of change in organization and management: Unveiling temporality, activity, and flow." *Academy of Management Journal* 56(1): 1-13.
- Lee, H. and J. Liebenau (1999). "Time in organizational studies: Towards a new research direction." *Organization studies* 20(6): 1035-1058.
- Lewin, K. (1947). "Group decision and social change." *Readings in social psychology* 3(1): 197-211.
- McLaren, P. G., A. J. Mills and T. G. Weatherbee (2015). *The routledge companion to management and organizational history*. London and New York, Routledge.
- Mérand, F. and A. Forget (2012). "Strategizing about strategy." *Bourdieu in International Relations: Rethinking Key Concepts in IR*: 93-113.
- Mills, A., J. and M. Novicevic, M. (2019). *Management and Organizational History*. S.l., Routledge.
- Mills, A. J., R. Suddaby, W. M. Foster and G. Durepos (2016). "Re-visiting the historic turn 10 years later: current debates in management and organizational history - an introduction." *Management & Organizational History* 11(2): 67-76.
- Mutch, A. (2003). "Communities of practice and habitus: a critique." *Organization Studies* 24(3): 383-401.
- Mutch, A., R. Delbridge and M. Ventresca (2006). "Situating organizational action: The relational sociology of organizations." *Organization* 13(5): 607-625.

- Nicolini, D. (2012). *Practice theory, work, and organization: An introduction*, Oxford university press.
- Nicolini, D. and P. Monteiro (2017). The practice approach: For a praxeology of organisational and management studies. *The Sage handbook of process organization studies*. A. Langley and H. Tsoukas. London, Sage: 110-126.
- Noss, C. (2002). Taking Time Seriously: Organizational Change, Flexibility, and the Present. *Making time: Time and management in modern organizations*. R. Whipp, B. Adam and I. Sabelis. Oxford, Oxford University Press.
- Orlikowski, W. J. and J. Yates (2002). "It's About Time: Temporal Structuring in Organizations." *Organization Science* 13(6): 684-700.
- Pettigrew, A. M., R. W. Woodman and K. S. Cameron (2001). "Studying Organizational Change and Development: Challenges for Future Research." *The Academy of Management Journal* 44(4): 697-713.
- Randolph, J. (2009). "A guide to writing the dissertation literature review." *Practical Assessment, Research, and Evaluation* 14(1): 13.
- Reinecke, J. and S. Ansari (2017). "Time, temporality and process studies." *The Sage handbook of process organization studies* 402: 416.
- Roe, R. A., M. J. Waller and S. R. Clegg (2009). *Time in organizational research*. London and New York, Routledge.
- Rowlinson, M., A. Casey, P. H. Hansen and A. J. Mills (2014). *Narratives and memory in organizations*, Sage Publications Sage UK: London, England.
- Schatzki, T. (2019). *The material dimension of social life. Social Change in a Material World*. Abingdon, Routledge.
- Schultz, M. and T. Hernes (2013). "A temporal perspective on organizational identity." *Organization Science* 24(1): 1-21.
- Schultz, M. and T. Hernes (2019). "Temporal interplay between strategy and identity: Punctuated, subsumed, and sustained modes." *Strategic Organization*: 1476127019843834.
- Shipp, A. J. and M. S. Cole (2015). "Time in individual-level organizational studies: What is it, how is it used, and why isn't it exploited more often?" *Annu. Rev. Organ. Psychol. Organ. Behav.* 2(1): 237-260.
- Steinmetz, G. (2011). "Bourdieu, historicity, and historical sociology." *Cultural Sociology* 5(1): 45-66.
- Suddaby, R. (2016). "Toward a historical consciousness: Following the historic turn in management thought." *M@n@gement* 19(1): 46-60.
- Suddaby, R., D. Coraiola, C. Harvey and W. Foster (2020). "History and the micro-foundations of dynamic capabilities." *Strategic Management Journal* 41(3): 530-556.
- Suddaby, R. and W. M. Foster (2017). "History and Organizational Change." *Journal of Management* 43(1): 19-38.
- Suddaby, R., W. M. Foster and C. Quinn Trank (2010). Rhetorical history as a source of competitive advantage. *The globalization of strategy research*, Emerald Group Publishing Limited: 147-173.

- Suddaby, R., W. M. Foster and C. Quinn Trank (2016). "Re-Membering: Rhetorical History as Identity-Work." *The Oxford handbook of organizational identity*: 297-316.
- Tsoukas, H. (2010). Practice, strategy making and intentionality: a Heideggerian onto-epistemology for strategy as practice. *Cambridge handbook of strategy as practice*. D. Golsorkhi, L. Rouleau, D. Seidl and E. Vaara: 47-62.
- Tsoukas, H. and R. Chia (2002). "On organizational becoming: Rethinking organizational change." *Organization science* 13(5): 567-582.
- Van de Ven, A. H. and M. S. Poole (2005). "Alternative approaches for studying organizational change." *Organization studies* 26(9): 1377-1404.
- Wacquant, L. (2004). "Following Pierre Bourdieu into the field." *Ethnography* 5(4): 387-414.
- Wacquant, L. (2011). "Habitus as topic and tool: Reflections on becoming a prizefighter." *Qualitative Research in Psychology* 8(1): 81-92.
- Wacquant, L. (2016). "A concise genealogy and anatomy of habitus." *The Sociological Review* 64(1): 64-72.
- Wadhwani, R. D., R. Suddaby, M. Mordhorst and A. Popp (2018). "History as Organizing: Uses of the Past in Organization Studies." *Organization Studies* 39(12): 1663-1683.
- Weatherbee, T. G., P. G. McLaren and A. J. Mills (2015). Introduction: The historic turn in management and organizational studies: a companion reading. *The Routledge Companion to Management and Organizational History*. T. G. Weatherbee, P. G. McLaren and A. J. Mills. London and New York, Routledge: 3-10.
- Weick, K. E. and R. E. Quinn (1999). "Organizational change and development." *Annual review of psychology* 50(1): 361-386.
- Whipp, R., B. Adam and I. Sabelis (2002). *Making time: Time and management in modern organizations*, Oxford University Press.
- Wiebe, E. (2010). Temporal sensemaking: Managers' use of time to frame organizational change. *Process, sensemaking, & organizing*. T. Hernes and S. Maitlis, Oxford Scholarship Online: 213-241.
- Yang, Y. (2014). "Bourdieu, practice and change: Beyond the criticism of determinism." *Educational Philosophy and Theory* 46(14): 1522-1540.
- Zald, M. N. (1993). "Organization studies as a scientific and humanistic enterprise: Toward a reconceptualization of the foundations of the field." *Organization Science* 4(4): 513-528.
- Zald, M. N. (1996). "More fragmentation? Unfinished business in linking the social sciences and the humanities." *Administrative Science Quarterly*: 251-261.

"Men hun er ikke sånn typisk leder"

Barnehagelæreres fortolkninger av lav lekestatus i foreldresamtaler

Janne Solberg

"But she is not a typical leader" – Kindergarten teachers' interpretations of low play status in parent-teacher conferences. The article builds on audio-recordings of parent-teacher conferences in two kindergartens, collected in a qualitative research study on parent cooperation and diversity at University of Southeast-Norway. In three instances, the preschool teacher thematised that a child with minority background tended to have a subordinate play role, like dog or baby. How does the preschool teacher make sense of the child's subordinated role, and what can the preschool teacher's positionings reveal about professional vision? The analysis, utilizing social constructionist positioning theory and the concept *interpretative repertoire*, demonstrates three storylines: 1) 'Harmony story', 2) 'A story of struggle', and, 3) 'Happy ending'. The analysis reveals a tension between repertoires that emphasize the child's inherent personality versus repertoires that emphasize language skills, the first somewhat more. This tension reflects a multifaceted professional vision, facilitating a reflective doubt, but possibly nonprofessional reasoning as well. Implication for the adult role as well as the kindergarten's duties, are addressed.

Keywords: Language minority children; professional vision; professional habitus; interpretative repertoire; adult role

Innledning

Artikkelen bygger på data fra et kvalitativt forskningsprosjekt om foreldresamarbeid i et mangfoldsperspektiv ved Universitetet i Sørøst-Norge, som fikk støtte av Oslofjordfondet.¹ I foreldresamtalen samarbeider barnehagelærer og forelder om å skape et helhetsbilde av barnet, og barnehagelæreren tematiserer ulike aspekter ved barnets utvikling, slik som f.eks. språk eller motorikk (Markström 2005, 122-127). Noen ganger ledsages de fortløpende beskrivelsene av små fortellinger fra barnehagehverdagen, og i denne artikkelen handler beskrivelsene/fortellingene om at barnet ofte har en underordnet rolle i leken i barnehagen.

Dette er ikke et unikt fenomen ettersom studier viser at barnehagebarn kan konkurrere om posisjoner i lek (Greve og Kristensen 2015; Löfdahl 2009; Skånfors 2010; Zachrisen 2015). Leken beveger seg på et kontinuum mellom maktplass og dyp lek (Åm 1989, 85). Ikke minst gjelder dette utendørs hvor barn mer uforstyrret kan skape sine egne grupperinger (Jørgensen 2018). Et annet ord som brukes i

forskningen er ekskludering eller eksklusjon (Ytterhus 2002). Barnekulturen i barnehagen har sine egne regler for hvem som har rett til å leke med hvem, og barnehagebarn har selv kunnskap om egen og andres sosiale posisjon i barnegruppen (Löfdahl 2009, 124). Barna har mulighet for å gjøre motstand mot den interne justisien (Löfdahl 2009, 124f), men statusøkninger er ofte forbigeende (Skånfors 2010, 51; Zachrisen 2015, 60). Barnets alder og personlighet (Shin et al. 2004), psykiske utviklingsnivå (Ytterhus 2002), samt kulturell bakgrunn, har mye å si. Omtrent 18% av norske barnehagebarn har minoritetsspråklig bakgrunn (SSB 2019). Selv om lav lekestatus også berører majoritetsspråklige barn, viser forskningen at problemet er større for gruppen av minoritetsspråklige barn.

Barn med minoritetsspråklig bakgrunn inntar ofte en *følgende* posisjon i leken, mens barn med majoritetsbakgrunn inntar de *førende* rollene (Zachrisen 2015, 52). Dette skyldes den norskspråklige kompetansen, og minoritetsspråklige barn søker ofte sammen i aktiviteter som krever mindre språklig innramming (Gulløv 2010; Zachrisen 2015). Felles referanser er viktig for å etablere vennskapsrelasjoner (Bundgaard og Gulløv 2008), og manglende kjennskap til hvordan artefakter skal brukes i leken kan være et problem (Kalkman, Hopperstad, og Valenta 2015). Barn med minoritetsspråklig bakgrunn har derfor større risiko for å oppleve marginalisering og fremmedgjøring i barnehagen (Zachrisen 2015, 52f.). Sosiokulturell bakgrunn og kjønn virker for øvrig også inn på hvem som anerkjennes som respektable samtalepartnere av de voksne i barnehagen (Palludan 2005).

Det er forsket lite på barnehagelærernes forståelse av statusulikhet mellom barn, men verdier som demokrati, inkludering og lekens egenverdi (Utdanningsdirektoratet 2017) er viktige for yrkesgruppen. I en survey som blant annet undersøkte personalets rolle i barns lek, fikk svaralternativene ”Å hjelpe barn som står utenfor leken” og ”Å hjelpe barn med lav posisjon i lek til å få mer innflytelse og større handlingsrom” stor oppslutning (Andersen et al. 2011, 77). En artikkel om barns interaksjon ved bruk av PC spill i en barnehage viste at de voksne i stor grad overlot til barna selv å følge regler for turtaking, med den konsekvens at en gutt som ikke snakket norsk i barnehagen, stadig vakk ble ekskludert (Jernes og Engelsen 2012). Dette mønstret sees i lys av den vekstpedagogiske tradisjonen, med forankring i Fröbels ideer, hvor barnehagens oppgave er å tilrettelegge for barns vekst og utvikling, uten innblanding i barnas aktiviteter (Lillemyr 2011, 201). Fra slutten av 1970-tallet har likevel spørsmålet om voksnes innblanding kommet opp med jevne mellomrom, ikke minst i forbindelse med mobbing (Lillemyr 2011, 203; Helgesen 2017; Skoglund 2020). Ifølge en nasjonal rapport om barnehagelærerrolen er det fortsatt en grunnleggende spenning i profesjonskunnskapen mellom når de voksne skal intervenere og når barns frie aktivitet skal ha forrang (Børhaug et al. 2018, 39). Forskning tyder på at de voksne ofte inntar en tilbaketrukket rolle, spesielt om det er mange barn med i leken (Børhaug et al. 2018, 115).

I artikkelen utforskes barnehagelærerens fortolkninger av statusulikhet i barns lek slik de fremkommer i lydopptak av foreldresamtaler i barnehagen. I seks av ti

samtaler hadde foreldrene minoritetsspråklig bakgrunn, og problemet med underordnet rolle i lek ble tatt opp i tre av de seks samtalene. Med utgangspunkt i Rom Harré's posisjoneringssteori (Harré og Langenhove 1999), tar analysen sikte på å identifisere narrative mønstre og fortolkningsrepertoarer (Gilbert og Mulkay 1984) som barnehagelærerne anvender i samtalene. Hvordan fortolker barnehagelæreren minoritetsspråklige barns underordnede lekerolle, og hva kan barnehagelærerens posisjoneringer i samtalen fortelle om profesjonens faglige blikk? Indirekte vil analysen også si noe om hvordan barnehagelæreren forstår voksenrollen og barnehagens ansvar i slike situasjoner. Funnene gir en inngang til å reflektere over det profesjonelle blikket til barnehagelæreren, i dette tilfellet hvorvidt og hvordan barnehagelæreren 'ser' statusulikhet mellom barn i lek.

Blikk for statusulikhet?

I diskusjonen av funnene forutsettes det at barnehagelærere har et faglig blikk som innebærer mer eller mindre kollektive tolkningsskjemaer som er forskjellige fra profesjon til profesjon (Finstad 2000; Neumann 2011), og som bidrar til å binde profesjonen sammen gjennom likeartede skjønnsutøvelse (Cecilie Basberg og Heidi Mork 2017). Det faglige blikket ser verden gjennom en selektiv linse; "vi fokuserer på noe og utelukker noe annet" (Cecilie Basberg og Heidi Mork 2017). Hva som utelukkes kan i denne sammenhengen være like interessant, som hva som settes i forgrunnen. I en lærebok om teori og praksis i barnehagelærerutdanningen (Jensen og Kranmo 2010), handler et case i boken om fordeling av lekeroller som har store likhetstrekk med empirien i denne artikkelen: "Lise, du kan være katt, Casper er pappa og jeg er mamma", sier Milla. "Må jeg være katt i dag også?" spør Lise. "I dag vil jeg være babyen deres". "Ok da," svarer Milla og ser på Casper. Han nikker" (Jensen og Kranmo 2010, 126). Den hierarkiske dimensjonen ved casen kommenteres ikke av forfatterne, kun barnas egne ønsker, samt evne til perspektivtakning.

I denne artikkelen argumenteres det for at hva barnehagelæreren 'ser' og tematiserer i foreldresamtalen angående barns lekehierarkier henger sammen med barnehagelærers konkrete erfaringer med barn, foreldre og kollegaer i barnehagen så vel som den teoretiske kunnskapsbasen som utdanningen bidrar med. Barnehagelærerens kunnskapsbase kan jf. Grimen omtales som heterogen og fragmentert (Grimen 2008). Det faglig vokabularet til barnehagelæreren stammer blant annet fra rammeplanen (Børhaug et al. 2018, 136) og ulike fagdisipliner som er representert i barnehagelærerutdanningens seks kunnskapsområder, deriblant samfunnsfaget som tradisjonelt har beskjæftiget seg med temaer som sosial ulikhet og makt. Men at et tema er representert i utdanningen, innebærer ikke at det har blitt en bærende konstruksjon i profesjonens habituelle tolkningsskjema eller det Bourdieu omtaler som *doxa* (det som "goes without saying because it comes without saying" (Bourdieu 1977, 167)). Det profesjonelle blikket representerer dermed et viktig aspekt ved hva som, med henvisning til Bourdieu²(1977, 81) kan kalles den profesjonelle habitusen (Urban 2008, 143) til barnehagelærere.

Selv om flerfagligheten i utdanningen skal bidra til at barnehagestudentene tillegner seg en mangefasettert faglig linse, kan det tenkes at den pedagogiske kunnapsbasen, som det største (og ofte første) faget, setter et noe dypere avtrykk. Barnehagepedagogikken beskrives i en artikkel av Liv Ingrid Aske Håberg som *barne-sentrert*, på bakgrunn av feltets pedagogiske teorier, didaktiske modeller og historiske endringer i barneoppdragelse (Håberg 2017). Etter ratifiseringen av FNs barnekonvensjon har begreper som *barns medvirkning*, *barneperspektiv*, *barns perspektiv*, *barns stemmer* og *det kompetente barnet* blitt vanlige innenfor den nordiske barndomsforskningen (Bergnehr 2019; Tingstad 2019). I den nye barndomsforskningen ble bildet av barnet som *værende (being)* satt i opposisjon til bilde av barnet som noe uferdig eller *blivende (becoming)*, som var rådet datidens utviklingspsykologi. Her ble barnet betraktet som noe passivt, uten agency eller aktørskap (James, Jenks, og Prout 1999). Mens aktørtilnærmingen dominerer den pedagogiske forskningen på barn (Abebe 2021, 297), finnes det også interne kritikere som argumenterer for en relasjonell og bred kontekstuell innfallsvinkel til å forstå barns aktørskap (Se Abebe 2021 for flere referanser).

I barnehagelærerstudiet blir studentene som nevnt også kjent med strukturelle perspektiver som omhandler sosial ulikhet og makt, spesielt i samfunnsfag. Det kraftige fokuset på barn som aktører og den sterke vektleggingen av barns frie lek (Sundsdal og Øksnes 2015; Wolf 2014; Greve og Kristensen 2015) i det pedagogiske kunnskapsfeltet kan likevel tenkes å komme i forkant i barnehagelærers situerte fortolkninger.

Posisjonering og fortolkningsrepertoarer

Diskursanalysen er forankret i sosialkonstruksjonistisk posisjoneringsteori (Harré og Langenhove 1999). Posisjoneringsteorien betrakter samhandling som en dynamisk prosess med tildeling og motsvar av identiteter eller sosiale karakterer. I følge posisjoneringsteorien, foregår det posisjoneringer på flere nivåer i samtalen. I samhandling vil posisjonering på første nivå skapes gjennom en igangsettende handling, og om denne ‘bestrides’ av andre deltakere representerer dette en posisjonering på andre nivå. Det foregår også en posisjonering på tredje nivå i forhold til personer som det snakkes om i tredjeperson (Harré og Langenhove 1999, 21, 23). I denne analysen vil det legges mest vekt på dette tredje nivået som handler om hvordan barnet omtales i foreldresamtalen. Posisjoneringene skaper en *storyline* om det aktuelle barnet som ikke er helt frie konstruksjoner i den forstand at de trekker på gjenkjennelige typer i kulturen: ”It reflects narrative forms already existing in the culture, which are part of the repertoire of competent members” (Harré og Langenhove 1999, 17-20).

Analysen er også inspirert av Gilbert og Mulkay’s begrep *interpretative repertoires*, her oversatt til fortolkningsrepertoarer. Dette analytiske redskapet er ganske løst definert: ”Repertoires are recurrent verbal images, metaphors, figures of speech, and modes of explanation” (Lewis-Beck, Bryman, og Liao 2004). I analysen brukes begrepet om hvordan barnehagelæreren trekker på ulike repertoarer

eller forklaringer på barnets underordnede lekerolle i foreldresamtalen. Det vil skilles mellom et ‘personlighetsrepertoar’, som vektlegger barnets personlighet og egne preferanser, samt et ‘språkrepertoar’ som vektlegger barnets språklige ferdigheter, eller mangel på sådan. Analysen vil demonstrere forståelser av at så vel språk som personlighet/temperament kan komplisere barnets utøvelse av agency (Bergnehr 2019; Mayall 1994) i lek og i forhandlinger av lekeroller.

Selv om posisjoneringsteorien og begrepet fortolkningsrepertoarer er mest brukt på intervjuematerialer, kan tilnærmingen også brukes på samtaledata (Day, Kjaerbeck, og Day 2013; Wetherell 2016). Tilnærmingen har blitt kalt en middelvei mellom mekaniske makrotilnærninger og tilnærninger som fokuserer eksklusivt på interaksjonen her-og–nå (De Fina 2013). I diskusjonen vil vi peke på sammenfall mellom ulike repertoarer i den lille fortellingen om barnet i foreldresamtalene og ulike fortellinger om barnet innenfor den flerfaglige kunnskapsbasen (Se kap 8 i Harré og Langenhove 1999 hvor det argumenteres for at også vitenskapelige tekster kan sies å være bærere av en storyline).

Data og metode

Som nevnt bygger artikkelen på data fra et kvalitativt forskningsprosjekt om foreldresamarbeid i et mangfoldsperspektiv ved Universitetet i Sørøst-Norge, med støtte av Oslofjordfondet. I tillegg til lydopptak av 10 foreldresamtaler ble det gjort observasjoner ved levering og henting som er analysert i andre publikasjoner (Solberg 2018, 2019). Studien ble godkjent av Norsk senter for forskningsdata og invitasjon til å delta i forskningsprosjektet ble sendt til et utvalg barnehager i østlandsområdet. Kun to barnehager takket ja til å delta, og rekrutteringsprosessen hadde sterkt preg av selvseleksjon (Halvorsen 1987, 97). Mange barnehager hadde ikke anledning til å delta, ofte på grunn av bemanningssituasjonen (sykmeldinger, nyttsatte osv.). I de to barnehagene som takket ja ga barnehagelærer eller styrer uttrykk for at foreldresamarbeid var et viktig forskningstema.

Barnehagene, som lå i middels store byer, var ganske forskjellige med hensyn til størrelse og andel barn med minoritetsspråklig bakgrunn. Seks foreldresamtaler ble tatt opp ved en stor barnehage av to barnehagelærere (i transkripsjonen kalt lærer A og B). Samtlige av foreldrene i denne barnehagen hadde minoritetsspråklig bakgrunn. Ytterligere fire samtaler ble tatt opp av en barnehagelærer ved en mindre barnehage (i transkripsjonen kalt lærer C). I denne barnehagen var samtlige foreldre majoritetsspråklige. Skriftlig informasjon og samtykkeskjema ble gitt til foreldrene i forkant av foreldresamtalene. De tre barnehagelærerne var alle kvinner i 30- og 40-årene med flere års erfaring. I den store barnehagen var jeg som forsker tilstede som observatør i foreldresamtalen, sittende på avstand og med lite blikk-kontakt med deltakerne. Det å bli observert kan nok ha trigget deltakerne til å vise seg fra sin beste side, men analysen viser at barnehagelærerne likevel tar opp et potensielt vanskelig tema i samtalen.

Analyseprosessen hadde et induktiv og hermeneutisk utgangspunkt (Thagaard 2013, 187), hvor problemstillingen ble skapt i møte med empirien. Studien utforsker barnehagelæreres blikk for statusulikhet i barns lek, men det må understrekkes at tolkningene i denne artikkelen ikke representerer deltagernes forståelse av hendelsene, de er beskrevet fra en forskers ståsted (Thagaard 2013, 189). Som sosiolog og samfunnsfaglærer i barnehagelærerutdanningen er det nærliggende å legge merke til fenomener som har med makt og ulikhet å gjøre. Episodene som analyseres i denne artikkelen dreide seg om minoritetsspråklige barn med lav posisjon i lek, som et nåtidig eller et fortidig problem, fanget i hvert fall umiddelbart interesse. Dette førte til en systematisk gjennomgang av samtlige ti foreldresamtaler for å se etter lignende eller andre slags forekomster av lek/språk problemer.

Problemer med felles referanser (Bundgaard og Gulløv 2008) og bruk av artefakter (Kalkman, Hopperstad, og Valenta 2015) omtalt i tidligere forskning, kom ikke opp i noen av foreldresamtalene. Språkproblemer kom midlertidig opp i samtlige samtaler med minoritetsspråklige foreldre (samtale 1-6), for ett av barna var språkproblemene et tilbakelagt stadium (se utdrag 3 i denne artikkelen). Det framgikk av samtalene at tre av de seks barna hadde få eller ingen lekekamerater i barnehagen. Denne barnehagen hadde for øvrig ansatt en morsmålsassistent på deltid, og de minoritetsspråklige barna deltok i såkalte språkgrupper³. I de fire samtalene med majoritetsforeldre (samtale 7-10) ble det ikke tatt opp problemer med språk eller lek. De majoritetsspråklige barna hadde mange lekekamerater og statusproblemer i lek var ikke et tema, tvert imot. Det ble det sagt om et barn at ”Han er blid og har en veldig god plass”. Om et annet barn ble det sagt at han ”er initiativrik og sosialt aktiv, uten å opptre som verdensmester eller trykke andre ned”. I den grad barnas språk ble tatt opp i samtalen, var det i rosende vendinger.

Etter den tematiske kartleggingen, konsentrerte analysen seg om de tilfellene der status i lek var eller hadde vært et problem og begrepet *fortolkningsrepertoarer* (Lewis-Beck, Bryman, og Liao 2004) fungerte som *a sensitizing concept* (Bowen 2006) for å tydeliggjøre betydningsforskjeller i materialet. For å få fram detaljer i den verbale posisjoneringen ble datautdragene transkribert i henhold til samtaleanalytiske standarder (ten Have 2007), men siden hovedfokuset er på posisjoneringen på tredje nivå, er transkripsjonene bare utført med middels grad av detaljer. (Eksempelvis er eksakt måling av pauser og andre mikrodetaljer som talens hurtighet, som er vanlig i samtaleanalytiske studier, ikke tatt med).

Få deltakere medfører at funnene ikke uten videre kan generaliseres empirisk (Nadim 2015) til andre barnehager. Overførbarheten styrkes likevel av at fenomenet er beskrevet i tidligere forskning (se Zachrisen 2015; Jernes og Engelsen 2012) og følgelig angår barnehagelærere utover denne studien. Det er liten grunn til å tro at de tre barnehagelærerne i dette datamaterialet ikke skulle være representative for profesjonen, men det er usikkert om de undersøkte casene dekker den fulle bredden av repertoarer som kan forekomme.

Analyse

I denne delen presenteres utdrag fra tre forskjellige foreldresamtaler, hvor barnehagelæreren kan sies å balansere mellom ulike diskursive forklaringer på barnets lave lekestatus. Barnet vil narrativt posisjoneres av barnehagelærer som mer eller mindre kjempende i forhold til å skulle oppnå høyere roller i lekehierarkiet, og med mer eller mindre suksess.

Harmonifortelling

I denne foreldresamtalen med en minoritetsspråklig mor kommer barnehagelæreren med en fortelling om barnas forhandling av lekeroller ved matbordet:

(Samtale 3, barnehagelærer A)

1. BL: Og her om dagen da satt vi- da skulle de ut å leke etter maten, vi satt og spiste. Og så spør jeg *hva- hva* har dere lyst til å leke ute? Og så var det en av de andre som svarte med en gang ”mamma, pappa og storebror” Det var det en av guttene som sa. ”Og jeg skal være mammaen” sa en av jentene, så hun skjønte jo fort at de *største* rollene, de var opptatt.
2. M: Ja.
3. BL: Det var en som skulle være pappaen, en som skulle være mammaen og en som skulle være storebror.
4. M: Mm.
5. (...)
6. BL: Så satt hun en stund og så ”Trenger dere en *katt*? ”
7. M: En katt. (begge ler)
8. M: Hun er så glad i dyr.
BL: Ja hun kunne- hun kunne velge mellom katten eller hunden. Eh, og da er hun med. Eh, *veldig* sjeldent så må hun være mann.
9. M: =Okei
10. BL: Eh, og jeg vet ikke om det er fordi at de andre som er med er sterkere språklig, at de tar de rollene som prater mest.
11. M: =Ja, ikke sant.
12. BL: Eller hva, ja- (.) Eller om det er personligheten. For det er jo noen andre som har mye mer *sjefete* personlighet enn hun er.
13. M: Ja, ikke sant.
14. BL: Og de tar jo de *største* rollene.
15. M: Ja
16. BL: Men det- ja, hun er *veldig* fornøyd med å være katt, eh men hun vil ikke være baby,
17. (...)
18. BL: Hun går opp i- litt opp i stigen, men ikke de
19. M: =høyeste
20. BL: =mest styrende rollene, de *tar* hun ikke. Men det håper jeg at hun *tar*

etter hvert og, for det er sunt å prøve det og.

I linje 1 ser vi at barnehagelæreren utløser forhandlingssekvensen ved å henvende seg til hele barnegruppa ("hva har dere lyst til å leke ute?"). Det fortelles at andre barn raskt tar de viktigste rollene, og i linje 6 siteres barnet i det hun tilbyr seg å være katt. Dette utløser felles latter (linje 7), og i linje 8 kommer moren med en forklaring som vektlegger barnets egen motivasjon ("Hun er så glad i dyr").

Barnehagelæreren kommer i linje 12 inn med et annet repertoar. Forklaringen om at de andre barna er sterkere språklig er fremsatt med lav grad av kontingents ("jeg vet ikke om" (linje 10), "eller hva" (linje 12)). Med uttrykket "ikke sant" (Svennevig 2007) uttrykker moren aksept og fortrolighet. Barnehagelæreren skifter så til en annen forklaring som handler om at andre barn "har mye mer sjefete personlighet" (linje 12). Bruken av "jo" markerer budskapet som innlysende og morens "ikke sant" (linje 13) bekrefter også denne forklaringen. Barnehagelæreren legger deretter til at barnet er "veldig fornøyd med å være katt" (linje 16), som kan høres som en støtte til den siste forklaringen om barnets personlighet. Barnehagelæreren sier videre at barnet går "litt opp i stigen", men de mest styrende rollene "de tar hun ikke". Denne verb-bruken hvor barnet "tar", "går litt opp" er også med på å posisjonere den lave lekerollen som barnets eget valg.

Språkferdigheter (linje 10) og personlighet (linje 12) kan betraktes som to ulike forklaringer, hvor vekten synes å ligge på sistnevnte i samtalen. Barnet posisjoneres som en som er i harmoni med sin personlighet, men barnehagelæreren er ikke helt fornøyd med denne storylinen som jf. Gergen og Gergen (1988, 25) kan kalles en "stabilitetsfortelling". Hun uttrykker i linje 20 håp om at barnet i framtida vil ta mer styrende roller, "for det er sunt å prøve det og" (linje 20). Hva de voksne gjør i slike situasjoner eller hvilke tiltak som settes inn når slike lekemønstre oppstår, sies det ikke noe om.

Motbakkefortelling

Storylinen er noe annerledes i det neste datautdraget fra en annen foreldresamtale. Moren snakker lite norsk og en morsmålsassistent fungerer som tolk i samtalen. Et stykke ut i samtalen forteller barnehagelæreren hva barnet liker å leke med og barnets posisjon i leken blir et tema:

(Samtale 6, barnehagelærer B)

1. BL: I all mulige sånn type rollelek er hun *aktiv* og deltakende, men hun er ikke noe sånn *typisk* leder. Hun vil veldig gjerne *bestemme* i lek, (.) *men* går veldig fort over til å *bli* ledet.
2. M: Vel, vi forklarer ellers at hun må dele, at hun ikke må bare ha sin mening, men hun også må lytte til de andre, for ingen kommer til å leke kun hennes lek.
3. BL: =Nei, men *det* er hun faktisk flink til.
(et par turer til som ikke vises)

4. BL: Men jeg tenker den derre- (.) altså- ehm hun har lyst til å være med å bestemme, men trekker seg litt tilbake. = Jeg lurer på om det kan ha *litt* med språk å gjøre?
5. M: =Kanskje.
6. BL: Ja.

I linje 1 beskriver barnehagelæreren barnet som aktivt og deltagende i rollelek, li- kevel omtales barnet som ”ikke noen sånn typisk leder”. Selv om dette barnet beskrives å ha lederskap (”vil gjerne bestemme”), ender hun opp med å bli ledet av andre barn. I linje 4 spør barnehagelæreren om dette kan ”ha *litt* med språk å gjøre?”. Tatt i betraktning at hun beskriver stor lyst hos barnet til å bestemme (og for så vidt også mor i linje 2), er det interessant at ordet ”*litt*” brukes med påtrykk i denne sammenhengen. Muligens kan det indikere at barnehagelæreren ikke er helt overbevist om språkforklaringen.

Storylinen til dette barnet går litt opp og ned. Barnet får ikke til så mye som hun gjerne vil og posisjoneres noe tvetydig av barnehagelæreren som en som har et potensielt for større agency i leken. Siden barnet ikke har avfunnet seg med sin lave lekestatus, kan hun muligens karakteriseres som kjempende (en svak progressiv fortelling jf. (Gergen og Gergen 1988)). Det er verdt å merke seg at selv om denne foreldresamtalen fokuserer noe mer på språkrepertoaret, henspiller ordbruken ”ledertype” på mer iboende karaktertrekk.

Happy ending

Den tredje samtalen med mor, far og barnehagelærer viser en posisjonering som vi skal kalle ”happy ending” (Gergen og Gergen 1988). Et stykke ut i foreldresamtalen forteller barnehagelæreren om en observasjon av familielek hvor jenta var med som baby:

(Samtale 4, barnehagelærer B)

1. Bl: Jeg så på en sånn- eh de satt og så- Sandra og så to andre jenter de og lekte i lekekroken. Eh, da hadde de mor/barn-lek. Eh, Sandra, hun var baby, den ene jenta var storesøster og den andre var mamma. Eh, som baby så får hun *veldig* ofte *beskjeder* eh om å gjøre ting, og det- denne rollen er jo egentlig- Det ikke no *veldig* gøy å være baby=Det er *kjedelig*. Men når jeg så på de så- Sandra hadde *selv* valgt å være baby.
2. Mor: Mm.(lavt)
3. BL: Ja.
4. BL: Så hun ligger i senga, og så blir hun *matet* av de to andre. Og så sier hun ”Ja, men jeg er ikke ferdig med å spise. Jeg vil ha mere mat”. Sånn babys- temme.
5. Mor: =Ja.
6. BL: =Mm. Eh, mammaen i leken, hun blir jo litt irritert da og sier at ”Sandra, nå må du være stille eller så får du ikke lov å være med å *leke*”. (.) Eh- Og da

er jo- som sagt så kunne kanskje Sandra reagert ved å trekke seg litt *unna* eller begynne å gråte, eller oppsøke en voksen. Eh, men denne gangen da så reiser hun seg opp, så står hun litt ”*sånn*” og så sier hun ”Det ekke *sånn* man er en Eplavenn”

- 7. M: Ja. (humrer)
- 8. BL: Ja, det er bra (lavt). ”Hvis ikke andre enn *mammaen* kan lage leken nå, så er det ikke noe lek, da er det ikke noe *gøy*.
- 9. Mor: =Nei (lavt)
- 10. BL: Vi må *alle* få lov å bestemme når vi er venner, eller så er det ikke noe *gøy* å leke sammen. Og nå som vi som hadde det *SÅ gøy* sammen”
- 11. M: Mm.
- 12. BL: Mm, og så etter dette her så ble da leken mer likestilt og alle lissom fikk innspill og plutselig så gikk leken over til noe helt annet.

Slik som i utdrag 1 posisjonerer barnehagelæreren den lave lekerollen som barnets eget valg (linje 1). Hun forteller at barnets forsøk på å tøye baby-scriptet i linje 4, fører til at ‘moren’ truer med å kaste henne ut av leken. Barnehagelæreren forteller at barnet tidligere ville ha reagert med gråt eller kontaktet en voksen, men denne gangen står hun opp for seg selv og gir de andre barna en lekse: ”Det ekke *sånn* man er en Eplavenn” osv.

Den heltemodige scenen kan sees som et vendepunkt for barnets utøvelse av agency. Flere steder i foreldresamtalen beskrives det at dette barnet har blitt mer trygg på seg selv og at hun i motsetning til tidligere faktisk kan være ”litt sjef innimellom”. Det beskrives også at barnet har blitt mer aktiv i samlingsstund:

- 24. BL: I samlingsstund så hun blitt veldig aktiv. Hun kommenterer, forteller ting, synger sanger sammen med de andre. Som den lille sjenerete jenta hun var til å begynne med, så var hun aldri med på samlingsstund. Hun bare satt og lyttet til de andre. Men nå er hun- Hun rekker opp hånden og forteller masse. Det er kjempegøy å se at hun har tint opp så mye. Hun er så med egentlig.
- 25. M: Mm.
- 26. BL: Jeg tror også at det har en sammenheng med at hun har blitt mye tryggere på seg selv. Og selvfølgelig at, hun har jo mestret språket lenge, men føler hun at hun kan det ordentlig godt.

Vi ser at det er barnets emosjonelle utvikling som kommer i forkant i posisjonering av barnet som aktiv etter opptining. Denne tolkningen indikerer at barnet måtte bli trygg før personligheten kom til sin rett. At hun først var en sjeneret jente, var utslag av utrygghet. At barnet har blitt god i norsk nevnes til sist og den settes heller ikke i direkte sammenheng med barnets økende trygghet, men formuleres som en faktor for seg (”*Og selvfølgelig*” (linje 26)).

I motsetning til de to foregående eksemplene sier denne barnehagelæreren noe om egen rolle i familiescenen ovenfor, hvor hun posisjonerer seg som en observatør:

16. BL: Det er litt morsomt å skrive opp
17. Mor: =Ja
18. BL: =sånnne praksisfortellinger fordi at (.) for da bare sitter jeg borte i et hjørne og så skriver jeg det de sier. Det er litt morsomt. Da får du lissom se litt mere enn bare akkurat det du ser over rommet. Du får litt *innblikk i hva de-hvordan* de leker og *hva* de leker.

Informasjonen som nedtegnes under slike observasjonsøkter brukes, som i dette tilfellet, blant annet som underlag til senere foreldresamtaler. (Se mer om den forbredende prosessen til foreldresamtaler hos Markström (2009)). Selv om det neppe brukes mye tid på slik rendyrket observasjon, viser forskning at voksne ofte inntar en overvåkende rolle i lek (Børhaug et al. 2018, 39). At barnehagelæreren stå utenfor, i stedet for å delta/intervenere i leken, er med andre ord ikke uvanlig.

Sammenfattende diskusjon

Ved hjelp av sosialkonstruksjonistisk posisjoneringssteori (Harré og Langenhove 1999) og begrepet *fortolkningsrepertoarer* (interpretative repertoires) har artikkelens undersøkt barnehagelæreres blick for stautsulikhet i lekesituasjoner slik som de gjenfortelles i foreldrekonferanser i barnehagen. Hvordan barnehagelæreren ser eller forstår episoder hvor barn har en underordnet lekerolle ble belyst gjennom tre case med ulike storyliner: 1) 'Harmonifortelling', 2) 'Motbakkefortelling' og 3) 'Happy ending'. At barnet ikke ønsker (samttale 1) eller evner (samttale 2) å ta mer førende roller i leken, kan være problematisk. Omvendt er det gledelig når barnet etter langvarig motgang lykkes i å opptre mer 'sjefete' (samttale 3).

Diskursanalysen kan sies å demonstrere ulike måter å se og resonere omkring barn med lav lekestatus (Molander og Terum 2008, 20; Abbott 1988, 40; Cecilie Basberg og Heidi Mork 2017). Barnehagelæreren introduserer ulike forklaringer på det som skjer, med en spenning mellom posisjoneringer som anvender et 'personlighetsrepertoar' og posisjoneringer som benytter et 'språkrepertoar'. Ifølge språkrepertoaret er ikke barnet førende i leken på grunn av utilstrekkelige norskspråklige ferdigheter, mens personlighetsrepertoaret forklarer lav lekestatus ut fra barnets personlighet (beskjeden eller utrygg). Manglende trygghet kan gjøre at det tar en viss tid før personligheten trer tydelig fram (samttale 3). Detaljer i analysen indikerte at barnehagelæreren vektla personlighetsforklaringen noe mer enn språkforklaringen, som i litt mindre grad ble understøttet av barnehagelæreren (samttale 1, og 3), eller fremsatt under betydelig tvil (samttale 2).

De ulike fortolkningsrepertoarene gjenspeiler flerfagligheten i barnehagelæreres kunnskapsgrunnlag, hvor fagene også kan sies å ha ulike fortellinger om barn og barns lek. Vekten på personlighetsrepertoaret i samtalene kan ses på bakgrunn av

den tidligere omtalte Barnesentreringen som finnes både i pedagogikkfaget spesielt og i utdanningen generelt, hvor barns lek og det å se ”barn som selvstendige aktører” står sentralt (Kunnskapsdepartementet 2018, 11). Barnehagelærerens utsagn i samtale 1 og samtale 3 om at barnet selv ”ønsket” en underordnet lekerolle representerer imidlertid barnehagelærers tolkning som bør problematiseres ut fra perspektiver om ulikhet og makt (det samme kan sies om casen i bokutdraget nevnt på s. 5). I en situasjon hvor barnet ikke har språklige ressurser til å ta førende roller, kan det å akseptere og leve seg inn i en underordnet rolle like gjerne være en verdighetsstrategi for barnet som da posisjonerer seg som en som kan velge, snarere enn en som ikke har noe valg.

Det må legges til at forskning viser at ferdigutdannede barnehagelærere beveger seg raskt bort fra et faglig fundert studentspråk til et mer praktisk hverdagsspråk (Eik 2014), slik at personlighetsrepertoaret også kan tenkes å springe ut av mer folkelige forklaringsmåter; det Cato Wadel kalte egenskapsforklaringer. (Forklaring ut fra indre egenskaper⁴; ”jenta er doven” (Wadel 1990, 29f)). I så fall kan barnets lave posisjon i leken sees på som noe naturlig som barnehagelæreren verken kan eller bør gjøre noe med.

Språkrepertoaret i analysen kan knyttes til satsingen på språk i barnehagen (St.melding nr. 19 2015-2016, kap 4.3) og språkfaget i barnehagelærerutdanningen (Kunnskapsdepartementet 2018, 14), og ikke minst samfunnsfaglige temaer som ”mangfold, likeverd, likestilling og sosial ulikhet” (Kunnskapsdepartementet 2018, 13). Disse kunnskapsområdene henleder barnehagelærerblíkket på mer strukturelle forhold enn barnet forstått som aktør når et potensielt problem eller behov skal fortolkes. Barnehagelærerens komplekse arbeidsfelt (Gotvassli og Moe 2020) har vært omtalt som en såkalt ”messy business” (Urban 2008, 144), men denne analysen indikerer at kompleksiteten ikke bare ligger ‘der ute’, den produseres også av det mangefaseterte faglige blikket som identifiserer problemer og behov. Flerfagligheten i den profesjonelle linsen kan dermed bidra til en intensivert profesjonell tvil om hva dette ‘noe’ er. En tvil som her betraktes som en styrke for profesjonen, men som også kan betraktes som en hemsко (fragmentert kunnskapsbase) i strevet etter å bli anerkjent som en profesjon.

Analysen innbyr også til å reflektere omkring det som skjer i forlengelsen av det faglige blikket, det Abbott (1988, 40) kaller ”behandling”. Altså, hvordan barnehagelæreren fortolker eller ‘ser’ problem/behov har betydning for hva barnehagelæreren gjør. I dette materialet opptrer voksne i liten grad i de gjenfortalte hendelsene, i samtale 3 posisjonerte barnehagelærerne seg som en observatør på utsiden av barnegruppa. Personalet bidrar riktig nok med å ruste det minoritetsspråklige barnet i språkgrupper ”på bakrommet”, men det er barnet selv som må sørge for at ‘det vidunderlige’ skal skje, slik som i samtale 3 når barnet opponerte mot maktbruk i leken. Det er barnet selv som må ”ta” mer styrende roller i leken (samtale 1) og dermed overskride sitt gamle værende (James, Jenks, og Prout 1999) som sjenert eller utrygg. Til denne individualiserende ansvarliggjøringen av barnet, kan det spørres om ikke barn med lav lekestatus bør få mer voksenstøtte til å prøve ut mer

maktfulle roller i leken – og helst *før* det utvikler seg varige hierarkiske mønstre? Ekspertilrapporten om barnehagelærerrollen framholder et løpende behov for vokse-ninvolvering: ”Barnehagelærerne har ansvar for å følge med på hvordan barnas lek-fellesskap utvikler seg. De må hele tiden vurdere om det er nødvendig å strukturere leken, slik at alle barn trives og har en positiv opplevelse av å leke med andre barn (Børhaug et al. 2018, 262).

Barnehagen skal bidra til å utjevne sosiale forskjeller (barnehageloven §2), men tanken om at alle barn i prinsippet er aktører (Halldén 2007; Bergnehr 2019) med rett til children-sized medvirkning (Jans 2004) og fri lek (Sundsdal og Øksnes 2015; Wolf 2014; Greve og Kristensen 2015), kan produsere et faglig blikk, hvor makt-forskjeller mellom barn er på vei til å blendes ut. Med et slikt blikk, kan lekens asymmetrier tolkes som tilfeldige hendelser eller som en uløselig del av å inngå i et demokratisk fellesskap. I Bourdies termer kan en slik maskering representere en form for symbolsk vold (Broady og Palme 1989, 201) på den måten at barnehagen belønner visse ferdigheter og ikke andre (Palludan 2012; Gulløv 2010), uten at spil-lereglene er tydeliggjort.

Barnehagens grunnlagsdokumenter gir kanskje heller ikke tilstrekkelige midler til å ‘se’ makten som er i spill mellom barn. Riktig nok opptrer begreper som *inkluderende* og *inkluderende* hyppig i Rammeplan for barnehagen, men marginaliserte barn som gang på gang får en underordnet rolle, er tilsynelatende inkluderte i den forstand at de får være med å leke, de er ikke utestengte. (Hvorvidt vedvarende lav lekestatus er konstruktivt i forhold til barnets ”danning som grunnlag for allsidig utvikling” jf. barnehageloven §1, er derimot tvilsomt). Videre følger det av den ny-lig innførte aktivitetsplikten i barnehageloven at barnehagen ikke skal ”godta kren-kelser som for eksempel utestenging, mobbing, vold, diskriminering og trakasse-ring” (barnehageloven §41). Med støtte i tidligere forskning indikerer denne analy-sen at det også er behov for å fokusere på mindre graverende forhold enn de para-graf §41 nevner, i grenseovergangen mellom inklusjon og eksklusjon (Young 2000).

Janne Solberg, associate professor at University of Southeast-Norway, Department of Culture, Religion and Social Studies. Campus Vestfold. Email: janne.solberg@usn.no

Noter

¹ <https://www.regionaleforskningsfond.no/oslofjordfondet/om-rff-oslofjordfondet/om-rff-oslofjordfondet/>

² Bourdieu forklarer habitus som en immanent lov, hvor disposisjoner og hand-lingsskjemaer ervervet over tid både er strukturerte og strukturende.

³ I halvparten av samtalene ble foreldrene rådet til å bruke morsmålet mest mulig hjemme. Tiltakene kan sees i lys av rammeplanens mandat om å fremme kom-munikasjon som er et politisk satsningsområde for barnehagen (St.melding nr. 19 2015-2016, kap 4.3).

- ⁴ Medfødte arveanlegg ansees også å ha betydning innenfor utviklingspsykologiske teorier (Glaser 2014, s. 16), samt perspektiver som vektlegger biologiens og genetikkens betydning (Glaser 2014, s. 38f).

Referanser

- Abbott, Andrew. 1988. *The system of professions: an essay on the division of expert labor.* Chicago: University of Chicago Press.
- Abebe, Tatek. 2021. "Rekonseptualisering av aktørskap i barndomsstudier." I *Barndomsstudier i norsk kontekst: tverrfaglige tilnærmingar*, red. Ingvild Sørensen, Tatek Abebe og Marit Ursin, 281-303. Oslo: Gyldendal.
- Andersen, Camilla Eline, Thor Ola Engen, Thomas Gitz-Johansen, Chamilla Strædet Kristoffersen, Lise Skoug Obel, Sigrun Sand, og Berit Zachrisen. 2011. *Den flerkulturelle barnehagen i rurale områder. Hedmark rapport*: Høgskolen i Innlandet.
- Bergnehr, Disa. 2019. "Barnperspektiv, barns perspektiv och barns aktørskap – en begreppsdiskussion." *Nordisk tidsskrift for pedagogikk & kritikk* 5: 49. <https://doi.org/10.23865/ntp.v5.1373>.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a theory of practice.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Bowen, Glenn A. 2006. "Grounded Theory and Sensitizing Concepts." *International journal of qualitative methods* 5 (3): 12-23. <https://doi.org/10.1177/160940690600500304>.
- Broady, Donald, og Mikael Palme. 1989. "Pierre Bourdieus utbildungssociologi." I *Oppdragelse til det moderne: Emile Durkheim, George Herbert Mead, John Dewey, Pierre Bourdieu*, red. Harald Thuen og Sveinung Vaage, 199-218. Oslo: Universitetsforlaget.
- Bundgaard, Helle, og Eva Gulløv. 2008. *Forskel og fællesskab. Minoritetsbørn i daginstitution.* København: Hans Reitzel.
- Børhaug, Kjetil, Helene Berntsen Brennås, Hege Fimreite, Anton Havnes, Øyvind Hornslien, Kari Hoås Moen, Thomas Moser, Anne Myrstad, Gerd Sylvi Steinnes, og Marit Bøe. 2018. Barnehagelærerollen i et profesjonsperspektiv - et kunnskapsgrunnlag. Bergen: Kunnskapsdepartementet.
- Cecilie Basberg, Neumann, og Lomell Heidi Mork. 2017. "Profesjonsblikk som analytisk grep og begrep." *Norsk sosiologisk tidsskrift* 1 (4): 279-283. <https://doi.org/10.18261/issn.2535-2512-2017-04-01>.
- Day, Dennis, Susanne Kjaerbeck, og Dennis Day. 2013. "'Positioning' in the conversation analytic approach." *Narrative Inquiry* 23 (1): 16-39. <https://doi.org/10.1075/ni.23.1.02day>.
- De Fina, Anna. 2013. "Positioning level 3: connecting local identity displays to macro social processes." *Narrative inquiry* 23 (1): 40-61. <https://doi.org/10.1075/ni.23.1.03de>.

- Eik, Liv Torunn. 2014. "Ny i profesjonen: En observasjons- og intervjustudie av førskolelæreres videre kvalifisering det første året i yrket." PhD, Det utdanningsvitenskapelige fakultet, Universitetet i Oslo.
- Finstad, Liv. 2000. *Politiblikket*. Oslo: Pax.
- Gergen, Kenneth J., og Mary M. Gergen. 1988. "Narrative and the self as relationship." *Advances in experimental psychology* 21: 17-56.
- Gilbert, G.N., og M. Mulkay. 1984. *Opening Pandora's box: a sociological analysis of scientists' discourses*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gotvassli, Kjell Aage, og Torill Moe. 2020. "Pedagogiske ledere og godt faglig skjønn." *Nordisk tidsskrift for utdanning og praksis* 14 (1): 39-55.
- Greve, Anne, og Knut Olav Kristensen. 2015. "Lek i det muliges rom." I *Faglighet i barnehagen*, red. Anne Greve, Lillian Pedersen og Hege Gjerde Svingum. Bergen: Fagbokforlaget.
- Grimen, Harald. 2008. "Profesjon og kunnskap." I *Profesjonsstudier*, red. Anders Molander og Lars Inge Terum, 71-86. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gulløv, Eva. 2010. "Integration eller segregering i børnehaven." I *Pædagogisk arbejde med tosprøgede børn*, red. Peter Mikkelsen. København: Dafolo.
- Halldén, Gunilla. 2007. "Barndomssociologi och möjligheten av ett psykosocialt perspektiv." I *Den moderna barndomen och barns vardagsliv*, red. Gunilla Hall-dén. Stockholm: Carlsson bokförlag.
- Halvorsen, Knut. 1987. *Å forske på samfunnet: en innføring i samfunnsvitenskapelig metode*. Oslo: Bedriftsøkonomens forlag.
- Harré, Rom, og Luk van Langenhove. 1999. *Positioning theory: moral contexts of intentional action*. Oxford: Blackwell.
- Helgesen, Mai Brit. 2017. "Outside belonging: a study of bullying in a daycare institution." *Nordisk barnehageforskning* 14. <https://doi.org/10.7577/nbf.1898>.
- Håberg, Liv Ingrid Aske. 2017. "Barnesentrert pedagogikk i barnehagen." *Prismed* (4). <https://doi.org/10.5617/pri.5861>.
- James, Allison, Chris Jenks, og Alan Prout. 1999. *Den teoretiske barndom*. København: Gyldendal.
- Jans, Marc. 2004. "Children as citizens: towards a contemporary notion of child participation." *Childhood* 11 (1): 27-44. <https://doi.org/10.1177/0907568204040182>.
- Jensen, Ruth, og Astrid Lill Kranmo. 2010. *Å utforske praksis: barnehagen*. Oslo: Cappelen Akademisk.
- Jernes, Margrethe, og Knut Steinar Engelsen. 2012. "Stille kamp om makten - En studie av barns interaksjon i digital kontekst i barnehagen." *Nordic studies in education* 32 (3-4): 281-296.
- Jørgensen, Kari-Anne. 2018. "'Children's clans'; social organisation and interpretive reconstruction as aspects on development of peer-groups in outdoor play." *Ethnography and education* 13 (4): 490-507. <https://doi.org/10.1080/17457823.2017.1348904>.

- Kalkman, Kris, Marit Holm Hopperstad, og Marko Valenta. 2015. "It takes more than just saying hello." I *Lek og samspill i et mangfoldsperspektiv*, red. Marit Kanstad og Sonja Kibsgaard. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kunnskapsdepartementet. 2018. Nasjonale retningslinjer for barnehagelærer-utdanning.
- Lewis-Beck, Michael S., Alan Bryman, og Tim Futing Liao. 2004. "The SAGE Encyclopedia of Social Science Research Methods." <https://doi.org/10.4135/9781412950589>.
<https://methods.sagepub.com/reference/the-sage-encyclopedia-of-social-science-research-methods>.
- Lillemyr, Ole Fredrik. 2011. *Lek, opplevelse, læring: i barnehage og skole*. 3. utg. ed. Oslo: Universitetsforlaget.
- Löfdahl, Annica. 2009. "Who gets to play? Peer groups, power and play in early childhood settings." I *Challenging play*, red. Liz Brooker og Suzy Edwards. Berkshire: McGraw-Hill Education.
- Markström, Ann-Marie. 2005. "Förskolan som normaliseringspraktik: en etnografisk studie." Ph.d. thesis, Linköping University.
- . 2009. "The Parent-Teacher Conference in the Swedish Preschool: a study of an ongoing process as a 'pocket of local order'." *Contemporary Issues in Early Childhood* 10 (2): 122-132.
- Mayall, Berry. 1994. "Children in action at home and school." I *Children's childhoods : observed and experienced*, red. Berry Mayall, 114-127. London: Falmer Press.
- Molander, Anders, og Lars Inge Terum. 2008. "Profesjonstudier - en introduksjon." I *Profesjonsstudier*, red. Anders Molander og Lars Inge Terum, 13-27. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nadim, Marjan. 2015. "Generalisering og bruken av analytiske kategorier i kvalitativ forskning." *Sosiologisk tidsskrift* 23 (3): 129-148.
- Neumann, Cecilie Basberg. 2011. "Det profesjonelle blikket. Om betydningen av etnisitet, klasse og kjønn i helsesøstrenes tolkningsarbeid." I *Profesjon, kjønn og etnisitet*, red. Kari Nyheim Solbrække og Anne Birgitte Leseth, 209-228. Oslo: Cappelen akademisk.
- Palludan, Charlotte. 2005. *Børnehaven gör en forskel*. København: Danmarks Pædagogiske Universitets Forlag.
- _____. 2012. "Utilsiget forskelsbehandling af etniske minoritetsbørn." I *Forskning i pædagogisk praksis*, red. Ulla Liberg og Kirsten Poulsgaard. København: Akademisk Forlag.
- Shin, Min Sun, Susan L. Recchia, Seung Yeon Lee, Yoon Joo Lee, og Lara S. Mullarkey. 2004. "Understanding early childhood leadership: emerging competencies in the context of relationships." *Journal of early childhood research* 2 (3): 301-316. <https://doi.org/10.1177/1476718X04046649>.
- Skoglund, Ruth Ingrid. 2020. "Beyond bullying: Understanding children's exploration of inclusion and exclusion processes in kindergarten." I *Children's*

- Exploration and Cultural Formation*, red. Mariane Hedegaard og Elin Eriksen Ødegaard. Cham: Springer International Publishing.
- Skånfors, Lovisa. 2010. "Tokens, peer context and mobility in preschool children's positioning work." *Nordisk Barnehageforskning* 3 (2).
<https://doi.org/10.7577/nbf.256>.
- Solberg, Janne. 2018. "Kindergarten practice: The situated socialization of minority Parents." *Nordic Journal of Comparative and International Education* 2 (1): 39-54. <https://doi.org/10.7577/njcie.2238>.
- _____. 2019. "Hverdagsmøtene mellom foreldre og ansatte i barnehagen – nok voksenrammer?" *Tidsskrift for nordisk barnehageforskning* 18 (1).
- SSB. 2019. "Barnehager." Sist endret 13.03.19 <https://www.ssb.no/barnehager>.
- St.melding nr. 19. 2015-2016. *Tid for lek og læring: bedre innhold i barnehagen*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.
- Sundsdal, Einar, og Maria Øksnes. 2015. "Til forsvar for barns spontane lek." *Nordisk tidsskrift for pedagogikk & kritikk* 1.
<https://doi.org/10.17585/ntp.v1.89>.
- Svennevig, Jan. 2007. ""Ikke sant" as a response token in Norwegian conversation." I, 175-189. Oslo: Novus Press.
- ten Have, Paul. 2007. *Doing conversation analysis: a practical guide*. London: SAGE Publications.
- Thagaard, Tove. 2013. *Systematikk og innlevelse*. Bergen: Fabokforlaget.
- Tingstad, Vebjørg. 2019. "Hvordan forstår vi barn og barndom? Posisjoner og kontroverser i barne- og barndomsforskning." *Nordisk tidsskrift for pedagogikk & kritikk* 5: 96-110. <https://doi.org/https://doi.org/10.23865/ntp.v5.1512>.
- Urban, Mathias. 2008. "Dealing with uncertainty: challenges and possibilities for the early childhood profession." *European Early Childhood Education Research Journal* 16 (2): 135-152. <https://doi.org/10.1080/13502930802141584>.
- Utdanningsdirektoratet. 2017. Rammeplan for barnehagen. Oslo.
- Wadel, Cato. 1990. *Den samfunnsvitenskapelige konstruksjon av virkeligheten*. Flekkefjord: SEEK.
- Wetherell, Margaret. 2016. "Positioning and interpretative repertoires: conversation analysis and post-structuralism in dialogue." *Discourse & society* 9 (3): 387-412. <https://doi.org/10.1177/0957926598009003005>.
- Wolf, Kristin R. Danielsen. 2014. *Små barns lek og samspill: i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Young, Iris Marion. 2000. *Inclusion and democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Ytterhus, Borgunn. 2002. *Sosialt samvær mellom barn: inklusjon og eksklusjon i barnehagen*. Oslo: Abstrakt forlag.
- Zachrisen, Berit. 2015. *Like muligheter i lek? Interetniske møter i barnehagen*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Åm, Eli. 1989. På jakt etter barneperspektivet. Oslo: Universitetsforlaget.

Hvad siger Bourdieu og Foucault om dyrkelse af sundhedskroppen?

Komparation mellem sociologiske og socialfilosofiske positioner

Kristian Larsen og Anette Lykke Hindhede

In this article, we outline ways of thinking and concepts that addresses the new health regime. We take as an onset Bourdieu's writings on the socialized body and lifestyles. We then review studies inspired by the French philosopher Michel Foucault' thinking about bodies and his concepts of biopolitics and governmentality. Focus will be on the work by Nikolas Rose and his thinking about the will to health and identity. Subsequently, we discuss the similarities and differences between the two positions. We argue that common to these ways of thinking is that we must understand bodies as created and creating. However, while the social philosophers show overall and general transformations of societies and bodies, Bourdieu's relational position adds to this description by offering empirical sensitivity to social reproductions, distinctions and heterogeneous health- and body strategies.

Keywords: health regime; body; Bourdieu; Foucault; Rose; sociology; social philosophy

Introduktion

Vi har siden 1960'erne set fremvækst af nye former for dyrkelse af kroppen i de vestlige kapitalistiske samfund. Opmærksomheden mod kroppen er ledsaget af tilsvarende opståen af professioner, teknologier og institutionaliseringer, som knytter sig til dyrkelsen af kroppen. Middelklassen er aktive forbrugere af det store marked af ydelser inden for ernæring, sundhed og træning. Samtidig vokser der et marked frem, som producerer og distribuerer sundhedsrelaterede ydelser fra yoga, spinning og bodybuilding til alternative terapiformer og redskaber samt apps, der monitorerer kroppens sundhedstilstand. I denne artikel præsenterer og sammenligner vi to tænkemåder, der begge argumenterer for, at denne fremvækst i dyrkelse af kroppen kan forstås i forlængelse af, at relationen mellem stat og subjekt er forandret. Hvor begge kan hjælpe med at fremanalysere sundhedsregimets samfundspolitiske betydning, har de dog forskelligt begrebsapparat og empirisk fokus. Artiklen er bygget op således, at vi først præsenterer Bourdieus tænkning om kroppe. Dernæst kobler vi til studier inspireret af tænkningen om kroppe hos den franske filosof Michel Foucault (Foucault 1994, 1999, 2000) og hans begreber om biopolitik og guvernementalitet. Der trækkes ikke mindst på Nikolas Rose og hans måde at videreføre

tænkningen på, herunder hans fokus på sundhed. Dele af artiklen trækker på og videreudvikler ift. Bourdieu og Rose (Larsen and Esmark 2010) samt omkring Bourdieu, stat, krop og sundhedskapital (Larsen 2021b). Vi opsummerer slutteligt nogle ligheder og forskelle mellem de forskellige positioner.

Bourdieu om ændring af samfund og individ

Historiske forandringer knyttet til sundhed

Kroppen har sikkert gennem mange århundreder været central i menneskers strategier med at optimere social position. Men det er tankevækkende, at så mange mennesker anvender utrolig meget tid på sig selv og egen krop i en samtid, hvor der er knaphed på tid. Det er desuden en samtid, hvor mange er blevet stadig mere passiviseret med vækst i fedme og sukkersyge diagnoser, mens stadig flere dyrker ekstremsport eller går op i yoga, kost og diæter. Inspireret af Bourdieu er samfundet ændret via transformationer af felter. Felterne har en vis autonomi, men de relaterer sig også til hinanden. Man kan tale om, at vi i dag er blevet stadig mere statsligt frisat (Larsen 2021b), mest fordi staten har ændret rolle. Vi er blevet sat fri fra statens beskyttelse og sikkerhed dvs. sat fri til at passe på os selv. Der er tale om nye former for styring, hvor staten trækker sig og lader markedet styre. Styringen er lagt ind i individet selv. Man skal klare sig selv, ikke mindst i forhold til egenkroppens sundhed og velvære (Larsen 2021b, 102). Markedslogikken er strukturelt set virksom generelt set gennem udsagnet 'du er din egen lykkes smed', men den er også aktiveret på sundhedsområdet 'du er din egen sundheds smed, og ulykkes årsag'. De forandringer begrundes med transformation af det sociale rum og fremvæksten af et nyt borgerskab, transformation af det religiøse felt og staten (Larsen 2021a). Bourdieu beskriver ikke mindst, hvordan der er udviklet et sundhedspræsteskab og man kan sige at, at vi vekslede vores religiøse orientering fra Gud, kirken og præsten til egenkroppen, træningscenteret og fitnessinstruktøren (Larsen 2021b, 165). Sundhedspræsteskabet rekrutteres fra stadig flere felter (ernæring, sport, medicin osv.), som både leverer viden, ekspertise og sociomaterielle produkter til investeringsarbejdet.

Stat, klasse, krop og distinktion

I bogen *Distinction* analyserer Bourdieu det, han kalder habitus og livsstilenes rum. Han ser her blandt andet på den socialiserede krop – dens madsmag, spisevaner, selvpræsentation (klæder, kosmetik, kropspositur, kropsfunktioner), sportspraktikker og alderstegn – og dens varierende sociale betingelser og virkninger i det sociale rum (Bourdieu 1984, 169-225).

Med Bourdieu tænkes sundhed som muligt element i en bredere analyse af, hvordan forskelle og afstande i det sociale rum etableres og reproduceres. Agenter eller fænomener (fx sundhed eller mulige emergente livsformer) er ikke interessante i sig selv – kun relateret til andre agenter eller fænomener. Hvordan indgår sundhed (sammen med andre kapitaler) i striden om at opretholde eller forbedre positioner i

det sociale rum? For sociale grupper agerer forskelligt afhængig af agenternes position og dispositioner i det sociale rum. Agenter er socialt differentierede og differentierende, også i forhold til den fremherskende diskurs om sundhed. Vi ser at nogle grupper er ekstremt privilegerede i forhold til mængden af økonomisk, kulturel, social og boligmæssige kapitaler – de lever langt længere (livskvantitet) og oplever, at livet er langt mere værdifuldt og sammenhængende (livskvalitet) i forhold til mindre privilegerede grupper. Der er tale om en investering, hos især mere privilegerede grupper, med sigte på at etablere forskel og afstand til andre grupper i det sociale rum. Denne forskel lægger sig oveni, under, eller ved siden af de øvrige og sikkert i mange sammenhænge mere vigtige kapitaler som økonomisk, kulturel og social kapital. Spørgsmålet er således, hvorvidt bestemte fremtrædelser af kroppen giver adgang til særlige sociale privilegier og i givet fald hvilke? Dette er tematiseret sociologisk og som sådan angår sundhedskapital ikke biomedicinsk sundhed, men den sociale effekt af at virke eller fremtræde sund.

Når vi ser på staten i en dansk nutidssammenhæng, vil man med Bourdieu sige, at sundhedsområdet, samt en lang række andre felter, har fået reduceret deres autonomi grundet effekter fra en økonomisk-bureaucratisk logik. Der udspiller sig kampe i og mellem felter internationalt (fx i og mellem overnationale institutioner som FN og EU) og nationalt, mellem dominerende positioner (agenter og institutioner) fx inden for staten, gennem det som Bourdieu (2010) og Wacquant (2009) beskriver som strid mellem højre- (politi, retsvæsen, økonomi og fængselsvæsen) og venstrehåndsstaten (sociale tilbud, offentlig uddannelse, sundhedsvæsen mv.). De kan også benævnes henholdsvis den maskuline versus den feminine side af staten. Bourdieu & Wacquant viser, hvordan højrehåndsstaten dominerer venstre-håndsstaten og dens professioner og institutioner. Det ser man, når kulturelle felter som fx videnskaberne, uddannelserne eller sundhedsområdet udfordres af begreber, klassifikationer og logikker fra den økonomiske verden. Vi har set en forholdsvis stor udvikling af et privat og markedsorienteret sundhedsmarked med voksende udbud af private og arbejdsgiver finansierede sundhedsforsikringer, privathospitaler, private jordemødre og fysioterapi. Samtidig reguleres sygdom i forbindelse med arbejdsmarkedet på nye måder, hvor detailstyring og aktivering er centrale (Larsen and Harsløf 2019).

Sundhedsfremme relateres ofte i medicinsk dominerede konstruktioner til forebyggelse og behandling. Dog har sundhedsfremme en relativt lang historie både i overnationalt regi, hvor WHO's definition af sundhed, som noget andet og mere end fravær af sygdom, kan stadfæstes tilbage til 1948 (Vallgårda 2003). Det understøttes desuden med at fremme sundheden har rødder tilbage hos de gamle grækere med reference til Hippokrates og Galen. Her blev formidlet leveregler om, hvordan man skulle spise, drikke, hvile og træne på en sådan måde at der var balance i krop og sjæl. Det kan suppleres med fremvækst af begreber om empowerment (Freire 1993) eller salutogenese (Antonovsky 1996) og hvordan viden om sygdom og smitte fik betydning for bygninger af huse, kloakering, vandforsyning, hygiejne mv. (Schmidt and Kristensen 1986). Men uanset dette må man sige, at særligt gennem

de sidste 100 år har det patologiske og bekæmpelse af det syge været centralt for stigende økonomisk, forskningsmæssig, uddannelsesmæssig og ideologisk opmærksomhed for staten, institutioner og professioner.

Som individ eller gruppe er effekterne af en særlig måde at forholde sig til kroppen på – en påtvingende og uafrystelig virksomhed. Den statsautoriserede krop som formidles gennem statslige institutioner som Sundhedsstyrelsen pålægger via begreber om sundhed, livskvalitet og livskvantitet, koblet med moral, skyld og etik – at kroppen skal bevæge sig på visse måder i løbet af en dag og uge, i en vis varighed, intensitet og styrke. Fravalget af, at dyrke og trimme kroppen på måder som formidles at staten og dens institutioner (herunder hjemmesider og ’netdoktorer’, ’net-patient’ mv.)¹ og professioner mv., nødvendiggør – om ikke andet som en dyd af nødvendigheden – at dette valg (fravalg) rationaliseres. Vi ser dette meget tydeligt i aktuelle sundhedskampagner som retter sig mod fysisk inaktivitet, dårlige spisevaner, alkohol, fedme, rygning, HIV/AIDS mv. Kampagnerne lægger til grund eksistensen af et individ, som er et autonomt subjekt, som handler baseret på valg, der igen er baseret på rationel indsigt i fordele og ulemper ved et endeligt antal muligheder. Positionen eller udgangspunktet for det handlende jeg tænkes som frit og uafhængigt. Staten med dens sundhedsvidenkabelighed fx baseret på brug af særlige dele af den epidemiologiske forskning, dens institutioner som fx Sundhedsstyrelsen og dens professionelle som læger, psykologer og sygeplejersker understøtter og legitimerer generelt både den dominerende antagelse om det frit svævende og vælgende jeg og antagelserne om, hvad der er sygt og sundt. Det kan argumenteres – og til dels med rette – at denne karakteristik af staten repræsenterer en kraftig forenkling af de komplekse og modsatrettede forhold, som præger statens kampagner.² Der er imidlertid ikke tvivl om, at sundhedspolitik og sundhedspolitiske strategier helt overvejende afsendes i den just skildrede logik. Det næste er at statens politikker og strategier også ’modtages’ i denne logik af individerne i egenskab af ”brugere”, ”udsatte” eller syge. De fleste af os er med andre ord aktive medproducenter af forestillingen om, at vi er frit svævende og vælgende individer (Larsen and Brinkkjær 2008).

Statsautoriseret sundhedskrop

Det er ikke sådan, at institutioner i sundhedens tjeneste er direkte styret af bestemte sociale gruppers normer for sundhed og normalitet. Men statslige institutioner som myndigheder, tilsyn, direktorater (arbejde, fødevarer), institutter (arbejdsmiljø, fødevarer, teknologi), centre (beskæftigelse), råd (arbejdsmiljø), ministerier (finans, fødevarer, miljø, social, beskæftigelse) eller styrelser fra ernæring, lægemiddel, arbejdsskade og miljø til sundhedsstyrelsen formidler idealer, der i historisk perspektiv i høj grad korresponderer eller sam-varierer med den øvre middelklasses værdier forhold til kroppen, arbejdsliv og fritid, herunder opfattelser af hvad man skal kunne klare af stress, eller hvad fællesskab er. Der er en magisk sammenhæng mellem disse (skiftende) normer og anbefalinger, og hvad der næsten synkront hermed sanktioneres af de videnskabelige paradigmer, som statens institutioner trækker på.

Når middelklassen i stadig større grad bliver symbolarbejdere og sidder på kontor – og bliver immobiliseret – så kommer der forskningsresultater frem, som siger at fysisk træning, løb og jogging er godt og sundt for kroppen. Alle sociale grupper, også de som har hårdt fysisk manuelt arbejde, dagen lang, skal være fysisk aktive mindst 30 minutter om dagen, fx gennem løbeture!

Man kan således tale om, at staten formidler en statsautoriseret sundhedskrop, dvs. at den løbende opdaterer hvad der er godt, flot, rigtigt og ikke mindst normalt og sundt. Disse indspil trækker på en symbolsk kraft dvs. magten til at styre 'befolkningens' perceptions-matricer dvs. mentale klassifikationer af, hvad der er sundt og sygt, normalt og unormalt, rigtigt og forkert. Magten pålægger samtidig at bestemte biomedicinske og epidemiologiske logikker, årsagsforklaringer og interventioner indpræntes som autoriserede og legitime, i forhold til stort set alt fra influenza og forkølelse, til kræft og social ulighed i sundhed. Andre faglige eller videnskabelige tilgange og metoder overses eller ignoreres, eller hvis det ikke er tilstrækkeligt, betvivles og tilkendes betegnelser som alternative, utroværdige eller direkte farlige. Her kan fremhæves at lige så indsigtfuld, legitim og videnskabelig dokumenteret viden, der relaterer sundhed til social position, ikke kommer ind som anvisninger. Det er fx evident, at sociale grupper, der kan trække på relativt mange økonomiske, sociale og kulturelle kapitaler, har en tendens til at leve længere og score højere i målinger af livskvalitet. Dette er de mest åbenbare resultater af store epidemiologiske undersøgelser nationalt og internationalt, se fx studierne af Marmot og Wilkinson (Marmot and Wilkinson 2005). Men anbefalingerne fra styrelserne bliver ikke, at der skal ordineres høj løn til de lavtlønnede eller høj uddannelse til de lavtuddannede (Larsen and Brinkkjær 2008), men snarere at der skal satses på 'tidlig opsporing og intervention' rettet mod de utsatte børn. Det er 'de marginale', der skal støttes, men ikke 'marginaliseringen', der skal i fokus.

En smag for sundhed

Også gruppen af sundhedsprofessionelle har tilegnet sig en smag for sundhed (Larsen 2021b), og de bestræber sig på at implementere 'viden der virker', 'evidensviden' eller 'best practice' i deres forsøg på at optimere levetid eller livskvalitet i arbejdet med mennesker, brugere, klienter, patienter og forbrugere. Der er udviklet manualer, der skal anvendes i praksis med henblik på, at de sundhedsprofessionelle gør, hvad der er bedst for klienten. Det formidles i den sammenhæng, at det er en god ide at løbe en tur, at få pulsen op, at minimere eller ophøre med at ryge, at spise grønt og varieret. Det viser sig også, at det er bedst at mobilisere patienter efter operationer, eller at man må overveje strålingsfare i forhold til typer af undersøgelse og behandling. Det er også rigtigt, at der i sundhedens navn kun skal skrues på de små knapper i maskinrummet. Der skal reduceres i rygningen og optimeres på konditionen. Men de store knapper udgør stort set ikke objekt for de sundhedsprofessionelle. Det ligger lidt i sagens natur at lægen, sygeplejersken og fysioterapeuten møder patienter og klienter i direkte face to face relationer. Men ideologisk set

kunne man måske forvente mere udviklede og overgribende former for civil ulydighed, modstandsformer eller oppositionelle praksisser knyttet til f.eks. at optimere sundhed eller at bidrag i forhold til at reducere ulighed i sundhed. Det kunne både angå professionernes kliniske praksis, deres uddannelser og deres videnskab.

Den autoriserede kropsopfattelse dvs. en bestemt – og sociologisk set vilkårlig – kropsdefinition formidles som den, i bestemt form, rette, normale, sunde og tilstræbelsesværdige krop. Den kropsopfattelse er vilkårlig i to betydninger dvs. den kunne være anderledes (ændrer sig over tid) og samtidig er den 'på vilkår', det vil sige der er nogle strukturerede vilkår der styrer idealerne. Sundhedsstyrelsen og andre statslige institutioner relateret til sundhedsområdet er både aktive med at formidle den legitime og sande viden på områderne, men også i at afvise og bekæmpe andre indspil og spillere fx kæterske positioner og såkaldt alternative på området omkring ernæring-diæter, vaccinationsprogrammer, infektion-sygdomsbehandling, fysisk træning eller psykiatri. Positionen er karakteriseret ved, at den vedvarende skal formidle den rette sundhedslære og samtidig holde hus med og afvise andres sundhedslære, herunder skal den opretholde sin egen legitimitet trods det forhold, at den løbende revurderer, hvad der er sand sundhedsviden. Kostpyramider, motionsanbefalinger, råd om alkohol mv. ændrer sig hele tiden med henvisning til den videnskabelige udvikling, og hvad der i en vis tid anses som usundt kan godt konverteres til sundt og legitimt på et senere tidspunkt.

Inspireret af disse betragtninger kan den voldsomme vækst gennem de sidste 20-30 år af mennesker, der træner, løber og trimmer deres kroppe med stor opmærksomhed og entusiasme i en Bourdieu-optik forstås, som at den historiske og sociale konstruktion af 'den sunde krop' er gået ind i en ny fase, hvor nye idealer om kroppen, normalitet og sundhed, dels sætter mere snævre normer for kroppen og samtidig er dens fremtræden måske stadig mere vigtig for indehaverens sociale muligheder og væren. Disse nye måder at håndtere egenkroppen på, f.eks. gennem måder at bruge den på, udsætte den for smerte, lidelse, afsavn m.v. og evt. understøttet af autoriserede råd og monitorering kan i en Bourdieuoptik forstås som et investeringsarbejde med henblik på akkumulering af en ny type kapital, der kan betegnes som en krops- eller sundhedskapital (Jensen and Andsager 2007, Larsen and Morrow 2009, Larsen, Hindhede, and Henriksen 2020, Larsen et al. 2020). Investeringsarbejdet, det vil sige den måde at akkumulere kapital på, skal ses på baggrund af en samtidig transformation af felter som tiltrækker og værdsætter den type kapital. Der skal skabes en 'forbruger' (Bourdieu 1984) via stridigheder mellem sociale klasser og en række forandringer sker ligeledes gennem Neoliberale reformer, outsourcing mv. Det kan opsamles i et begreb om statslig frisættelse (Larsen 2021b)

Vi vil nu præsentere Foucault-inspireret og særligt Nikolas Rose forskning om ændringen i forholdet mellem stat og subjekt.

Foucault-inspireret forskning om styringsteknologi og kroppe

Foucaults begreb biopolitik retter blikket mod politiske teknologier, der har til formål at optimere befolkningens biologiske liv; altså en politik, der er fokuseret på

forbedring af biomassen. Der er med biopolitik tale om en produktiv magt, der producerer problemfelter for intervention og forbedringsmuligheder for de producerede problemfelter. Biopolitikken intervenerer både på et generelt plan gennem ex reguleringer, men også gennem tilskyndelser på et mere individuelt plan. Guvernementalitetsbegrebet retter sig derimod mod, hvad der udgør den rette måde at lede og regere på, herunder forskellige former for subjektivering. Ifølge Lars Thorup Larsen (2017), skal begge begreber ses som to politiske rationaliteter, der har forskellig funktion, men som godt kan integreres, ikke mindst i forhold til analyser af begrebet livsstil. Lemke (2017) argumenterer for, at guvernementalitet har funktionen at binde magt og subjektivitet sammen, hvorved det bliver muligt at undersøge, hvordan magtteknikker forbinder sig med forskellige former for selvstyring (af kroppen) og hvordan politiske regeringsformer griber tilbage til selvstyringsteknikker. Derudover muliggøres en analyse af relationerne mellem magtteknikker og vidensformer.

Et eksempel på inspiration af Foucaults begreb om biopolitik beskrives af Elliott (2014, 97), der gør rede for, hvordan diæter, fitness mv., er nye former for biopolitik som regulerer befolkningen og dens sundhed og dødelighed. Andre Foucault-inspirerede tekster ses i beskrivelsen af den moderne socialhygiejnes fødsel (Schmidt and Kristensen 1986), i beskrivelsen af livsstilstilspolitikken og dens fødsel (Larsen 2017), samt i beskrivelser om folkesundhedsstudier historisk set f.eks. Vallgård (2003), der foretager nogle analyser, som har til formål at give anledning til refleksioner over, hvilke styringsformer og begrundelser for magtudøvelse, der er rimelige. Hvornår er noget en opgave for myndighederne at gøre ind i? Hvilke problemer skal myndighederne løse og hvordan skal de løse dem?

Nikolas Rose og netværk

Nikolas Rose arbejder med de komplekse relationer mellem menneskevidenskaberne - og særligt molekulärgenetik, neurovidenskab og ikke mindst psykofarmakologi - og formningen af hvad det er at være menneske. Han undersøger, hvorvidt vi kan tale om emergens, dvs. fremvækst af en ny livsform. Grundfiguren er inspireret af Foucault og antagelsen om en forandring fra, hvordan staten/kongen styrede borgerne gennem at tildele og distribuere borgerskab. Her var fokus på nationalitet, fysiske opdelinger/rum og territorier. Aktuelt ser vi, at det at være menneske er under forandring, med fokus på det biologiske, som et relativt nyt medie gennem hvilket denne formning kan ske. I det store grove historiske rids gør Rose - i forlængelse og som udvikling af Foucault - rede for, at i det 18. og 19. århundrede var bekymringen i forhold til livspolitik rettet mod en generel sundhedspolitik, fødsels- og dødsrater, epidemier, kontrol med vand, kloak og fødevarer. I det 20. århundrede var bekymringen snarere rettet mod angst for nedarvning af biologisk konstitution at værne om nationen (Hitler). Sluteligt i det 21. århundrede er bekymring og livspolitik rettet mod kontrol, omformning og udvikling af det enkelte menneskes livsevner. Her bliver fokus på at optimere stofskifte, organer, hjerne, livslængde på det molekulære niveau (stamceller, intelligent medicin mm). Det er særligt de sidste 50

år, der optager Rose (2009), og han siger om de forandringer, der er sket i denne periode, at vi har set en intensivering og generalisering af de sundhedsfremmende strategier, som blev udviklet i det tyvende århundrede. Ifølge ham er det parret med fremvækst af en privat sundhedsforsikringsindustri, som forstærker de forpligtigelser, individerne og familierne har til at overvåge og forvalte deres egen sundhed. Borgere må i dag blive aktive partnere i kampen for sundhed og acceptere deres eget ansvar for at sikre deres egen velfærd. Organisationer og fællesskaber anspores også til at påtage sig en aktiv rolle i sikringen af deres ansattes og medlemmernes sundhed og velfærd. Rose gør rede for, hvordan den nye vilje til sundhed i stigende grad udnyttes af virksomheder fra medicinalindustri til fødevarebutikker og desuden tiltrækkes en stor vifte af pressionsgrupper, organisationer og selvhjælpsgrupper dette nye rum. Der er tale om et rum eller et vakuum, hvor individer, organisationer og virksomheder kan forløse både ønsker, bekymringer, skuffelser og skavanker i en spænding mellem: ”*viljen til sundhed og oplevelsen af dens fravær. Inden for dette komplekse netværk af kræfter og forestillinger styres individernes sundhedsrelaterede aspirationer og adfærd ’på afstand’ ved at forme de måder, de forstår og iscenesætter deres egen frihed på. Biopolitikken opererer i dag ikke længere på et problemområde der defineres af befolkning, kvalitet, territorium og nation*” (Rose 2009, 98). Desuden er nye former for idrætsaktiviteter og ekstremsport vokset frem gennem de sidste 30 år, og en tiltagende del af idrætsudøvelsen varetages nu i private og markedsstyrede centre og institutter. Det sker særligt i byerne og delvis på bekostning af den såkaldt frivillige idræt eller den idræt, der organiseres gennem de store idrætsinstitutioner i Danmark.

I den sammenhæng og samtid, hvor statsbureaucratiet har trukket sig tilbage, er sundhed blevet et individuelt anliggende (Rose 1998). Biopolitikken, det vil sige den politik, der er fokuseret på at forbedre biomassen, afhænger i dag ifølge Rose af følgende faktorer: omhyggeligt arbejde i laboratoriet i skabelsen af nye fænomener, den massive computerkraft i det apparat, der søger at kæde medicinske historier og familiegenealogier sammen med genomiske sekvenser, de farmaceutiske virksomheders markedsføringsstyrke, forskningsetikkens reguleringsstrategier, medicin-godkendende institutioner og biotekkommissioner og så selvfølgelig af den jagt på profit og aktionærsværdi, som sådanne sandheder stiller i udsigt (Rose 1998). Interessenterne, dvs. de nye producenter af styring udgøres ikke længere af staten eller kongen, men af et netværk af interesser som biotekindustri, forskere/videnskab, klinikere/ læger og patienter/ patientsammenslutninger såsom EPF (European Patients' Forum). I den netværkstænkning eller kredsløbstænkning, som Rose trækker på, ser han ikke staten eller andre positioner som egentlige kraftcentre. Staten er ikke central i Roses analyser af de transformationer, som lægevidenskaben eller menneskelivet gennemgår, og særligt ikke hvad angår de sidste 50 år. I forhold til staten er den overordnede tænkning, at staten 'giver afkald' på områder, snarere end at den 'trækker sig' eller 'fortrænges' f.eks. af biomedicinen eller markedsinteresser mv. I Roses samtidsdiagnostik eller 'behov for at diagnosticere' som han selv siger,

beskrives ingen 'motor', initiatør eller primær kilde bag de forandringer han beskriver. Der beskrives derimod et 'kredsløb', et 'felt af interesser', et 'håbets økonomi'. Rose taler om en reorganisering af statsmagten og særligt vedr. sundhed og reproduktion. Han beskriver, at en række ansvarsområder er uddelegeret til kvasi-autonome regelskabende grupper f.eks. bioetiske kommissioner, til private virksomheder som private fertilitetsklinikker og bioteknologiske virksomheder, som sælger produkter som gentest direkte til forbrugerne, og til professionelle grupper som for eksempel lægesammenslutninger, som bliver reguleret 'på afstand' af magtfulde mekanismer som regnskabsrevisioner, normfastsættelser, standarder og referencepunkter (benchmarks) og budgetter. Disse modifikationer af regeringernes rationaler og teknologier har også involveret en stærkere vægt på individens ansvar for at forvalte deres egne anliggender, for at sikre deres egen tryghed med et klogt øje på fremtiden.

Inspireret af Foucaults begreb om regeringskunst (governmentality), subjektivitet og selvteknologier hævder Rose (1999), at den moderne regeringskunst, i såkaldte avancerede liberale demokratier, ikke sætter sig igennem under tvang, men ved at skabe subjekter, der tænker om sig selv, at de er frie væsener. Konflikter vil som sådan ikke opstå på baggrund af forskellen mellem frihed og tvang, men i forhold til forskellige udgaver af friheden og deres konsekvenser. Det er en pointe at medicinalindustrien og genteknologien, ikke ad omveje, men direkte er med til at skabe, genskabe og omforme subjekter herunder lægge nye rammer for, hvad der er normalt og u-normalt. Rose (2007) beskriver, at i samtidens livsvidenskaber, er det selve menneskets forståelse af hvilken slags væsener de er, der er på spil. Biomedicin har ikke kun ændret vores forhold til sundhed og sygdom. Vi er, som Rose (2007) siger, begyndt at relatere til os selv som somatiske individer - dvs. individer, der i stigende grad erfarer, handler og udlægger sig selv som kroppe i en biomedicinsk diskurs. Disse transformationer involverer også, at der er kommet nye spillere på scenen og at staten nu kun spiller en perifer rolle. Rose betegner staten i dag gennem termer som den 'bemyndigende stat', den 'faciliterende stat' eller staten som 'inspirator' eller 'igangsætter'. Staten skal ifølge ham, stadig være ansvarlig for den generelle sundhedspolitik med opretholdelse af kloakering, regulering af salg af fødemidler samt tilsyn med vitaminer, fluor i vandet og lignende.

Somatiske eksperter

Disse samfundsmæssige forandringer har konstitueret et marked med en stor gruppe af professionelle og terapeuter i tilknytning til sundhedsområdet, som Rose benævner som "somatiske eksperter". Vi ser således råd og interventioner fra læger, sygeplejersker, jordemødre og sundhedsplejersker, men også mange forskellige terapeuter, ikke blot psykoterapeuter, men også taleterapeuter, beskæftigelsesterapeuter, kunsterapeuter, fysioterapeuter og en hærskare af andre terapeuter. Der er ernæringsekspert, kostekspert, sundhedsekspert, eksperter i genoptræningsgymnastik, eksperter i træning og fitness, stofmisbrugskonsulenter, sexkonsulenter, familie- og parforholds-konsulenter, psykiske sundhedskonsulenter og selvfølgelig

genetiske konsulenter, familieplanlægningskonsulenter, fertilitetskonsulenter og reproduktionskonsulenter, der alle kan hjælpe med at udforme et liv i sundhedens navn (Rose 2009, 110-111). Denne fremvækst af eksperter er en del af det marked, som strukturelt og indirekte, men også formelt og direkte, virker ind på individers og gruppens måde at leve livet på, herunder på deres levevilkår og livsstile. Man kan i forhold til 'korrektion af livsstile' nævne f.eks. fremkomst af en række eksperter med kursus og undervisningsaktiviteter som retter sig mod rygning (antirygning, rygestopkurser), mod fedme/diæter (kostvejledere, diætister), alkohol (alkoholeksperter, kure mod alkoholmisbrug) eller i forhold til motion og træning (motionsløb, løb med fedme/kriminalitet/depression, personlige træningscoaches). Det blev altså forklaret, at sundhed, styringen af sundhed og distributionen af sundhed mellem grupper i samfundet, sikkert i mindre grad reguleres af politik i konventionel betydning. Indspillet fra den type samtidsdiagnose og idehistorie, repræsenteret ved Foucault og Rose, er, at skæbne efterhånden er erstattet af, at subjektet selv er blevet central som entreprenør i sit eget liv. Det er et scenerie i de Foucault inspirerede studier, at man kan sige, at vi i de moderne samfund er blevet vore egne bioetikere, der nавigerer vores liv i samråd med eksperter og i dialog med medier om sundhed og sundhedsfremme. Via en præcis og individuel genetisk, molekylær diagnose kan grundlaget være klart (Rose 2009, 132). Dernæst etableres et samråd med egen læge, hvor vi, dvs. hver enkelt af os overvejer vores valgmuligheder på nye måder og præmisser. Det vil sige, vi vil blive vores egne statistikere og sundhedsøkonomer, der løbende skaber oversigt og kalkulerer vores egne QALY'er (kvalitetsjusterede leveår) i relation til fordele og ulemper ved den ene eller den anden handling i forhold til sundhed og livet.

Præ-patient

En anden dimension af de nye tendenser er ifølge Rose (2009), at ingen kan føle sig helt rask. Moderne teknologi og indsigter i den menneskelige krop, bevirket en øget opmærksomhed på potentielle sygdomme eller arvemæssige dispositioner, ikke blot fra læger og sundhedspersonale, men også for almindelige mennesker. Den medicinske klinik eller mere specifikt det lægefaglige fokus er strukturelt set forskudt fra at have fokus på eksogene til endogene risikofaktorer. Eller med det øgede fokus på genetificeringen af sygdom (Lemke 2017) må den lægefaglige handlen, som tidligere var reaktiv i sin helbredelsespraksis, i dag vige pladsen for en prædiktiv tænkemåde. (Larsen 2021b, 197).

Lemke beskriver, at den nye helbredelsespraksis har specialiseret sig i aktiv forebyggelse af sygdomme og i diagnosticeringen af sårbarhed, disponering og risiko. Sygdomsprognoser er i stigende grad orienteret mod det molekylære mønstre frem for mod holistiske vurderinger (Lemke 2017). En anden side af det samme er, at sundhed i dag ikke længere betragtes som en reel tilstand, men tenderer mod også at være en moralsk forpligtigelse. Som Lemke formulerer det: "De syge bliver implicit eller eksplicit stillet overfor spørgsmålet om, hvorfor de er blevet syge: Ind-

tager de den rigtige kost? Dyrker de sport? Får de foretaget regelmæssige helbreds-tjek? Drikker de alkohol? Ryger de?” (Lemke 2017). Med andre ord så er opmærksomheden både hos de sundhedsprofessionelle, her repræsenteret ved lægen, men også den ’måske syge’ rettet mod potentiel sygdom og individuel moral.

Vi er som sådan alle præ-patienter eller potentielt syge og kan måske på længere sigt med rettidig omhu korrigere og forbedre vores livschancer via indsigt på det molekylære niveau hos os selv og vores familie. Den konklusion, at staten har skiftestrategi, og at den via sine institutioner bestræber sig på opsyn med sin befolkning (statistik, oversigt over ulighed i sundhed) og ønsker at individer selv tager vare på egen sundhed, kommer til udtryk i mange anbefalinger og råd fra statslige institutioner som fx Sundhedsstyrelsen. Gennem en række diskurser, politikområder og dokumenter, men også via måder at organisere sundhedsfremme og forebyggelse på, går statslige institutioner og professioner direkte ind og bidrager til at styre og organisere f.eks. rygestopkurser, ernæringskurser mv. Men den vigtigste virkemåde udgøres af individernes selvstyring, dvs. at de har kropsliggjort ’ansvaret’ for eget liv og sundhed. I den Foucaultske optik anvendes begrebet governmentalitet, som kan være et godt redskab til at forstå, hvordan det autonome individ har en lyst eller endnu stærkere et begær efter at vælge de gode råd, som formidles af de nationale sundhedsstyrelser og samtidig tage ansvar for at ændre deres adfærd, så de matcher sundhedsrådene (Vallgårda 2001, Ayo 2012). Individerne lytter godt nok til sundhedsråd, men de udvikler også deres egen (mod)ekspertise i forhold til, hvordan de vil ernære og træne deres krop, hvordan de vil pleje deres tænder og ift. deres drikkevaner (Rose 1990). Områder, som tidligere mere entydigt lå under statens vinger med sociale ordninger, uddannelse, forsikring osv. (Ibid.)

I forhold til styring af befolkningens kroppe fokuserer kultursociolog Lisa Dahlgren (2001, 2005) på forebyggelse. Dahlgren viser, hvordan styringsteknologier ikke blot er måder at forme handlerum på gennem at koble magt- og selvteknologier, men de fungerer også som måder, hvorpå subjekter etablerer etiske selvforhold på. Det empiriske udgangspunkt er observationer og interviews koblet til livsstils-relaterede forebyggelsessamtaler på et dansk hospital, der var udnævnt til model-hospital for forebyggelse. Samtalerne etablerer et bestemt etisk selvforhold for både de sundhedsprofessionelle og patienterne - og derved former de deres muligheder for in- og eksklusion. Men diskurserne kan også bidrage til moddiskurser og mod-praksis i forhold til de råd som eksperter og dominerende sociale klasser formidler. Dette bekræftes blandt andet i studie om den historiske konstruktion af ekspertdiskurser og den sideløbende konstruktion af oppositionelle livstile (Fagerholt 2011).

Resiliens og smidiggørelse af kroppen

I samtidens politik og videnskab tales der om resiliens, hvilket kan være et godt begreb for at komme lidt tættere på en samtidsdiagnose. Begrebet eksisterer kun relateret til en række andre begreber fra ’målstyring’, ’disruption’, ’KPI’, ’version 3.0’ og ’samskabelse’ til ’onboarding’ og ikke mindst på en klangbund af konkrete

materielle forandringer. Resilienslitteraturen siger at nøglen til robusthed er optimisme og kernen ligger i individets eget mindset, så individet skal forsøge at forestille sig noget godt, at tænke noget positivt. Sociologen Anders Petersen (2016) konstruerer tematikken anderledes og interessant i beskrivelsen af en samfunds-mæssig forandring, hvor ubestemtheden udgør et nyt vilkår og hvor smidiggørelse er det centrale begreb i samtidsdiagnosen. Kroppen skal altså være smidig, bøjelig, fleksibel og dog skal den også være stærk, holdbar, sej og modstandsdygtig for at kunne klare diverse udfordringer f.eks. på arbejdsmarkedet. Kroppen skal på den måde være plastisk og med en analogi fra spejderbevægelsen være 'beredt' på mulige fremtidige forandringer både i arbejdslivet og det øvrige sociale liv. Fra økonomiens side vil mottoet 'rettidig omhu' fra A.P. Møller og Mærsk koncernen kunne fungere som et lignende begreb, der signalerer at organisationer og kroppe skal være på forkant så ”intet tab rammer os, som ved rettidig omhu kunne afværges”.³ Da der i samtiden er en frygt for stagnation og tilbagegang, bistår kropsdyrkelsen i form af fitnessbølgen med at smidiggøre kroppen via marathon, coaching, mindfulness og NLP, mens psykofarmaca smidiggør selvet via antidepressiva, opkvikkere mv., for at holde det indre smidigt (Petersen 2016, 92-93). Denne smidiggørelse er også virksom i det pædagogiske, hvor elever og studerende gennem livslangt læringsarbejde skal realisere sig selv, samtidig med at hurtig færdiggørelse honoreres af uddannelsesinstitutionerne. Petersen er inspireret af Foucault og Rose og ifølge hans analyse står vi ikke længere i en tid, hvor risiko, men snarere resilens, er det karakteristiske, hensigten er at fremelske ansvarlige borgere (Petersen 2016).

Inspireret af disse betragtninger kan den voldsomme vækst gennem de sidste 20-30 år af mennesker, der træner, løber og trimmer deres kroppe med stor opmærksomhed og entusiasme i en Foucault-optik forstås sådan, at det strukturelle og subjektive er sammenvævet.

Diskussion og konklusion

Vi har gennemgået aktuelle sociologiske og socialfilosofiske tænkemåder om kroppe og transformationer i håndtering af egenkroppen med fokus på forskning inspireret af Foucaults tænkning om den moderne velfærdsstats ledelsesrationalitet og sammenholdt med Bourdieus tænkning om kroppe og livsstile.

Tager vi den fremherskende hverdagslige konstruktion til troende, er vi alle i den vestlige kulturkreds blevet individer. Vi er noget i os selv og noget, der er adskilt fra andre og særligt familien og sociale klasser. Det er blevet mere og mere udbredt at tale om et jeg og en identitet, der er knyttet til et bestemt menneske. Denne konstruktion er meget stærk særligt i den hverdagslige udlægning, som vi finder den i medierne, men også i de fremherskende politiske konstruktioner af, hvad eller hvem man henvender sig til i sin politik. Jeg'et ses som et vælgende jeg. Individet vælger sine handlinger og skaber løbende sin identitet gennem disse valg og handlinger. Individet er hele tiden på vej og det ligger lige for at se produktet af dets handlinger som resultatet af dets individuelle og bevidste valg. Det er helt overvejende også

dette jeg, som diverse sundheds- og forebyggelsesstrategier henvender sig til, og det kan rekonstrueres i studier i hvordan borgere oplever viden, valg og individuelitet i forhold til sundhed. Der er en vifte af faktorer, der muliggør og nødvendiggør, at kroppe på nye måder er blevet og kan blive objekt for investeringer. Det måske mest overgribende er, at vi er blevet, hvad man kunne kalde, statsligt frisat (Larsen 2021b). Det vil sige fri for statens beskyttelse, sikkerhed og kontrol, men også sat fri til at skulle passe på os selv.

I en Bourdieu-optik er dyrkelse af kroppen begrundet i et behov for at få en identitet, en særlig social væren som bidrager til at gøre kroppen forskelsgørende. Derudover, at dette ikke sker bare på grund af lysten til at være sund og leve længe eller fordi man følger ex. Sundhedsstyrelsens opfordringer. Det er snarere fordi samfundet ændrer sig, og det skaber nye muligheder og begrænsninger for at være menneske. Kropsfokuseringen sker på grund af, at vi er blevet statsligt frisatte. Vi må selv opfinde vores liv på en ny måde og under ændrede vilkår, nu hvor staten trækker sig med både sin sikkerhed og kontrol.

I mere generelle sundhedssociologiske analyser af det postmoderne dokumenteres det, at kroppen har undergået forandringer fra at være producent af ting til at blive en konsument af aerobic, fitness, sund mad, træningsvideoer mv., kort sagt af hele fitness, sundheds- og velværeindustrien (Nettleton 2013). Kristensen et al. (2016) har, under inspiration af begrebet 'healthism' (Crawford 1980), beskrevet dette fænomen i en dansk sammenhæng. Det drejer sig om en sundheds-isme - en særlig socialt skabt livsstil der producerer sundhedsforbrugere, der fokuserer på sundhed og fitness over alt andet. Den lyst til at træne kroppen er skabt af samfundsmaessige forandringer med neoliberalisme og markedsgørelse. En liberalistisk politisk praksis der blev initieret, da Margaret Thatcher blev statsleder i England i 1979 og Ronald Reagan blev præsident i USA i 1980. Staten kunne, hvis ikke markedet havde iværksat det i forvejen, stå for vandforsyning, uddannelse, sundhedspleje, social sikkerhed og forurening. Ellers var det statens opgave at garantere kvalitet og integritet i forhold til penge, og den skulle sikre rammerne for det liberale marked, gennem at etablere militær, forsvar, politi og at regulere områder omkring f.eks. ejendomsret ifølge professor i geografi David Harvey (2005). Det er denne markedsgørelsесlogik der gennemtrænger alle store overnationale institutioner fra 'International Monetary Fund (IMF) og verdensbanken til 'World Trade Organisation' (WTO). Men den er også indkorporeret i den almindelige commonsense måde, hvorpå vi almindelige mennesker forstår os selv og verden. Ifølge Harvey (2005) er det en logik, der søger at bringe alle livets forhold (human action) ind i markedets domæne. Begrebet sundheds-isme signalerer, at sundhed ikke blot er forbundet med noget bio-medicinsk, men det gennemtrænger også moral, politik og sociale områder af livet (Crawford 1980).

I både Bourdieu- og Foucault-optikken er der tale om samfundsforandringer mellem stat og subjekt; enten via begreber om den bemyndigende eller faciliterende stat (Rose) eller at staten trækker sig, og lader markedet styre på nye områder (Bourdieu 1999). Uanset er staten reduceret og den styrer og passer i mindre grad

på os – og i samme bevægelse mærker kroppene, at de må selvoptimere sig. Det kan godt være, at vi både har oparbejdet ganske mange flere muligheder i forhold til behandling og pleje og som sådan objektivt har lige gode eller bedre mulighedsbetingelser, end man havde for 30-40 år siden. Men forestillingen og de fremherskende diskurser siger i stadig højere grad, du må selv passe på dig! Du er ikke blot din egen lykkes smed, du er også din egen sundheds smed - og med reference til Nikolas Rose (2009) – du er også din egen sundhedsøkonom. Du er selv ansvarlig for at holde øje med din krop, som om det var en maskine, der skulle trimmes, justeres, smøres og vedligeholdes. Det støtter sikkert bevægelsen mod træningscentrene, yogaen og ernæringsfokuseringen og brugen af selvmonitorering, at vi også er blevet præ-patienter. Ingen kan vide sig helt raske – ”vi er bare ikke undersøgt nok”. Der kan gemme sig en sygdom, i gener, celler eller hjerne, som venter på at komme til sin udfoldelse.

Opsummerende

Der er store paradigmatiske forskelle på Bourdieus sociologi og den socialfilosofiske måde, som Foucault-inspirerede forskere diagnosticerer på. Fælles er en tænkning baseret på, at vores kroppe er født ind i – og formet af - en samtid af familie, klasse, materialitet osv., men kroppene er også skabende af vilkår. Med Foucault og hans arvtagere betones det lange historiske blik på transformationer af samfund, institutioner, magt, viden og subjektivitet. Foucault studerede klinikkens fødsel, fængselsvæsenets historie og styringsformer. Men ikke mindst Rose har viderefundet tænkmåder omkring, hvordan den videnskabelige udvikling og særligt forskning i gener, biologi, medicin interagerer med institutionelle grupper som patientorganisationer og faggrupper, hvilket samtidig konstituerer nye former for tvang og lyst til ændrede identitetsformer. Sygdom som et moralsk anliggende involverer også nye udfordringer med de personer, som måske bærer på genetiske risici. De pådrager sig også et genetisk ansvar, hvor de må spørge sig selv hvorvidt de f.eks. skal sætte børn i verden. Som det fremgår af det foregående, beskriver Foucault-inspirerede forskere via en netværkstænkning, hvordan samtiden skaber nye forudsætninger for identitet, selvomsorg og selvstyring (af kroppe).

Sammenholder man de to positioner og deres bidrag til at forklare det nye sundhedsregime, er der en række videnskabsteoretiske forskelle, der gør at det ikke er helt enkelt at relatere dem. Bourdieus forskningsprogram gennem de begreber, som han har udviklet med sine kolleger, lægger op til langt mere empirisk sensitive undersøgelser, der ikke mindst er optaget af genesen dvs. fremvæksten af et fænomen, men også strukturen, dvs. dets omfang og udbredelse. Bourdieu ville, modsat de forudgående undersøgelser som ser på nogle overordnede og strukturelle træk, kigge på de konkrete forandringer i det sociale rum eller felter. Han ville analysere de forandringer og hvordan de foregår gennem stridigheder og konsensus i felter og sociale rum, samt ikke mindst spørge til, hvordan forskellige sociale grupper agerer når forandringerne sker. Han ville undersøge, hvordan sociale grupper agerer og

hvem der taber og vinder under de nye forandringsprocesser og hvordan de produceres. Hvilke strategier anlægger eksempelvis den øvre middelklasse, når arbejdsmarkedet skærpes, de fede kroppe lægges for had, og når medicinering, meditation og plastikkirurgi bliver en mulighed? Hvad gør de så ved kroppen? Giver det dem fordele eller det modsatte? Hvem er det der går ind i plastikkirurgien og hvem trimmer kroppen gennem fokus på kost og ernæring?

Med forskelligt begrebsapparat og empirisk fokus vil både Foucault og Rose bekræfte, at vi i tiltagende grad er blevet statsligt frisatte, hvor staten trækker sig og overlader flere områder til markedet. De store samfundsmæssige forandringer, som involverer privatisering, neoliberal reformer og New Public Management (NPM) skaber nye rammer for arbejdet med kroppen.

Der er visse ligheder mellem sundhedskapital og kropskapital, kulturel kapital, fysisk kapital, kulturel sundhedskapital (Shim 2010, Dubbin, Chang, and Shim 2013), social kapital og også symbolsk kapital. Men sundhedskapital, inspireret af Bourdieus sociologi, søger at beskrive noget særligt, som postuleres at være nyt. Det relationelle ligger i, at individer og grupper ikke kan analyseres som substans, men de har med hinanden at gøre og står i strukturelt forhold til hinanden. Det relationelle siger noget andet og mere end begrebet inter-aktion, hvor man tænker sammenhænge, hvor mennesker påvirker hinanden direkte og indirekte. Med det relationelle er vi også påvirkede af individer og aktiviteter, som end ikke er inden for synsfeltet.

Med Bourdieus tænkning om kapitalformer, vil man med sundhedskapitalbegrebet kunne konstruere typer af kropsinvesteringsformer, som matcher forskellige gruppers differentierede måder at investere i kroppen på. Disse investeringsformer er ofte vævet sammen på en sådan måde at f.eks. fysisk og mental investering er integrerede, og der er mønstre i, hvordan sociale grupper (klasse, køn, alder, region) tænker om og investerer i kroppene på. Andre har studeret investering i kirurgi (f.eks. Morgan 1991), kemisk investering i doping og sociokulturelle forskelle (f.eks. Pedersen 2010), fysisk træning (f.eks. Markula and Pringle 2006, Andreasson and Johansson 2015) eller i diæt (f.eks. Turner 2008, Astrup et al. 2015) og måske relateret til kønnede, klassemæssige eller aldersgruppemæssige forskelle. Ambitionen er således stor, idet sundhedskapital søger at integrere både investeringsformerne (kirurgi, diæt mv.), og samtidig at undersøge dvs. relatere til klassemæssige, aldersgruppemæssige forskelle mv. Hensigten er at tænke relationelt og distinktivt frem for såkaldte livsstilsanalyser, som søger at samtænke f.eks. klasse og krop (Cockerham 2005, Latimer and Munro 2015) og måske også studier af krop og teknologi (f.eks. Lupton 2016).

Den anden form for differentiering ligger i, at der er forskellige kriterier for, hvad der værdsættes i samfundet. Vi kan her adskille mellem en dominant og en domineret eller non-dominant sundhedskapital, hvor den af Larsen (2021b) kaldes en statsautoriseret sundhedskapital, mens den dominerede sundhedskapital har kropsværdier som ikke har generel samfundsmæssig accept, men værdsættes i nogle sociale positioner i det sociale rum eller felter.

Endelig vil man med Bourdieus tænkning og med begrebet sundhedskapital kunne komplettere og supplere forskningen i social reproduktion i analyser af, hvordan og hvorfor sociale grupper skaber sig veje, genveje og omveje gennem kropsinvesteringer. Sociale mobilitetsstudier angår spørgsmål om, hvordan sociale grupper reproducerer sig inden for og mellem generationer, hvor der i høj grad er fokus på, hvordan primær socialisering, skole og uddannelsessystemet, sociale netværk eller erhvervsmarkedet indgår i spillet, herunder formelle kompetencer og familiestrategier (at sende børn på internationale skoler, udveksling mv.). Bortset fra studier af den danske magtelite (Bernsen, Ellersgaard, and Larsen 2015), er fokus primært på hvordan 'fritiden' kan anvendes til at opdyrke og raffinere uformelle kompetencer på, i form af f.eks. kroppens trimning. Med kapitaltænkningen kan derimod fremanalyseres, hvordan grupper søger at skaffe sig sociale fordele. Man kan antage, at de grupper, der i forvejen har en vis mængde og en god kombination af økonomisk, kulturel og social kapital, også er de grupper, som investerer lukrativt i sundhedskapital. De er sikkert også ansat i positioner i jobmarkedet, hvor institutionel sundhedskapital er oparbejdet.

Slutteligt tilbyder sundhedskapital et teoretisk og metodisk konstruktionsarbejde som grundlag for at kunne studere det differentierede arbejde med kroppen som del af en sundhedssociologisk analyse. Sundhedskapital er et ufuldstændigt begreb som er i proces, præcis som Bourdieu døbte bogen om praktikkens logik – en skitse til en teori (Bourdieu 1977).

Kristian Larsen, Ph.D.; Professor; The University Hospitals Centre for Health Research (UCSF) & Department of Public Health University of Copenhagen & Professor 2 Oslo Metropolitan University. Ryesgade 27, 2200 Copenhagen N; Denmark. Email kristian.larsen@regionh.dk

Anette Lykke Hindhede, Ph.D., Associated Professor; Aalborg University, Department of Culture & Learning, A. C. Meyers Vænge 15, 2450 Copenhagen; Denmark. Email anlh@hum.aau.dk

Noter

- ¹ Der findes en række hjemmesider (fx netdoktor.dk; webpatient.dk; sundhed.dk; hejsundhedsvaesen.dk; netpatient.dk;) som på forskellig måde formidler viden knyttet til sport, krop, træning mv.
- ² Eksempelvis udvikles der stadigt mere fokuserede sundheds- eller forebyggelseskamper rettet mod særligt 'udsatte' grupper. Også i disse kamper er grundtonen dog, at der skrives og tales til et relativt 'kontekstfrit' individ som forventes at afkode sundhedsbudskaberne via læsning og lytten med henblik på efterfølgende handlen.
- ³ https://da.wikipedia.org/wiki/A.P._M%C3%B8ller_-_M%C3%A6rsk

Referencer

- Andreasson, Jesper, and Thomas Johansson. 2015. *Fitnessrevolutionen: kropp, hälsa och gymkulturens globalisering*. Carlssons: Stockholm.
- Antonovsky, Aaron. 1996. "The salutogenic model as a theory to guide health promotion." *Health Promotion International* 11 (1):11-18. doi: 10.1093/heapro/11.1.11.
- Astrup, Arne, Steen Stender, Jørn Dyerberg, and Susanne Gjedsted Bügel, eds. 2015. *Menneskets ernæring*. 4 ed. Kbh.: Munksgaard.
- Ayo, Nike. 2012. "Understanding health promotion in a neoliberal climate and the making of health conscious citizens." *Critical Public Health* 22 (1):99-105. doi: 10.1080/09581596.2010.520692.
- Bernsen, Markus, Christoph Ellersgaard, and Anton Grau Larsen. 2015. *Magteliten: hvordan 423 danskere styrer landet*. 1 ed. Kbh.: Politiken.
- Bourdieu, Pierre. 1977. *Outline of a theory of practice, Cambridge studies in social anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bourdieu, Pierre. 1984. *Distinction: a social critique of the judgement of taste*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Bourdieu, Pierre. 1999. *The weight of the world: social suffering in contemporary society*. Oxford: Stanford University Press.
- Cockerham, W. C. 2005. "Health lifestyle theory and the convergence of agency and structure." *Journal of Health and Social Behavior* 46 (1):51-67. doi: 10.1177/002214650504600105.
- Crawford, R. 1980. "Healthism and the medicalization of everyday life." *International Journal of Health Services* 10 (3):365-388. doi: 10.2190/3h2h-3xjn-3kay-g9ny.
- Dahlager, Lisa. 2005. *I samtalens rum: en magtanalyse med afsæt i den livsstilsrelaterede forebyggelsessamtale*. Kbh.: Institut for Folkesundhedsvidenskab, Københavns Universitet.
- Dahlager, Lise. 2001. "I forebyggelsens magt." *Distinktion* 2 (3):91-102, 134.
- Dubbin, L. A., J. S. Chang, and J. K. Shim. 2013. "Cultural health capital and the interactional dynamics of patient-centered care." *Social Science and Medicine* 93:113-120. doi: 10.1016/j.socscimed.2013.06.014.
- Elliott, Anthony. 2014. *Contemporary social theory: an introduction*. Second ed. London Routledge.
- Fagerholt, Randi Ann. 2011. *Kampen om helsen: en kvantitativ studie av koblinger mellom en offentlig ekspertdiskurs og ungdoms livsstilspraksiser*. Trondheim: Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet. Master thesis.
- Foucault, Michel. 1994. *Viljen til viden, Redaktion Filosofi*. Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Foucault, Michel. 1999. *Overvåkning og straff: det moderne fengsels historie*. 3 ed. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag.
- Foucault, Michel. 2000. *Klinikkens fødsel*. Kbh.: Hans Reitzels Forlag.

- Freire, Paulo. 1993. *Pedagogy of the oppressed*. Translated by Myra Bergman Ramos. New rev. 20th-Anniversary ed. New York: Continuum.
- Harvey, David. 2005. *A brief history of neoliberalism*. Oxford: Oxford University Press.
- Jensen, Bente , and Gry Andsager. 2007. *Ulighed i børn og unges sundhed: set i lyset af social kapital*. 1 ed. Kbh.: Danmarks Pædagogiske Universitet.
- Kristensen, D. B., M. Lim, and S. Askegaard. 2016. "Healthism in Denmark: state, market, and the search for a "Moral Compass"." *Health (London)* 20 (5):485-504. doi: 10.1177/1363459316638541.
- Larsen, K., and K. Esmark. 2010. "Om studier af sundhed mellem Nikolas Rose og Pierre Bourdieu." In *Hvorfor Bourdieu?*, edited by Larsen K., Esmark K. and Høyen M.E.S., 133-150. Kbh.: Forlaget Hexis.
- Larsen, K., and I. Harsløf. 2019. "Promoting health as a form of capital: the transformation of the Danish healthcare field as experienced by private healthcare professionals." In *Navigating private and public healthcare: experiences of patients, doctors and policy-makers*, edited by F. Collyer and K. Willis, 200-223. Singapore: Palgrave Macmillan.
- Larsen, K., A. Hindhede, and F.M. Henriksen. 2020. "Sundhedskapital blandt danske sundhedsprofessionelle: en kvantitativ og kvalitativ undersøgelse af kropsopfattelser og distinktion blandt forskere, klinikere og studerende i Danmark." *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 14 (1-2):43-74.
- Larsen, K., A. L. Hindhede, M. H. Larsen, M. H. Nicolaisen, and F. M. Henriksen. 2020. "Bodies need yoga? No plastic surgery! Naturalistic versus instrumental bodies among professions in the Danish healthcare field." *Social Theory and Health*:1-20. doi: 10.1057/s41285-020-00151-z.
- Larsen, Kristian. 2021a. "Folkesundhed, politik og sundhedsøkonomi " In *Sundhedskapital: investeringer i kroppen*, 127-168. Frederiksberg: Samfunds litteratur.
- Larsen, Kristian. 2021b. *Sundhedskapital: investeringer i kroppen*. 1 ed. Frederiksberg: Samfunds litteratur.
- Larsen, Kristian, and Ulf Brinkkjær. 2008. "Om statsautoriseret normalisering af kroppe: BMI, professioner og sundhedskanon." *Dansk Pædagogisk Tidsskrift* (3):42-49.
- Larsen, Kristian, and Virginia Morrow. 2009. "Social position and young people's health: a Bourdieu'ian critique of dominant conceptualisations of social capital'." *Praktiske Grunde - Nordisk tidsskrift for kultur- og samfundsvidenskab* 3 (3):7-30.
- Larsen, Lars Thorup. 2017. "Livsstilspolitikkens fødsel: biopolitisk regulering af livsstilssygdomme i Danmark og USA 1970-2010." In *Sundhed og magt: perspektiver på biopolitik og ledelsesteknologi*, edited by Mads Peter Karlsen and Kaspar Villadsen, 107-145. Hans Reitzels Forlag.

- Latimer, J., and R. Munro. 2015. "Uprooting class? Culture, world-making and reform." *Sociological Review* 63 (2):415-432. doi: 10.1111/1467-954X.12289.
- Lemke, Thomas. 2017. "Sundhed og sygdom i den postgenomiske æra." In *Sundhed og magt: perspektiver på biopolitik og ledelsesteknologi*, edited by Mads Peter Karlsen and Kaspar Villadsen, 23-58. Kbh.: Hans Reitzel.
- Lupton, Deborah. 2016. *The quantified self*. Malden, MA: Polity Press.
- Markula, Pirkko, and Richard Pringle. 2006. *Foucault, sport and exercise: power, knowledge and transforming the self*. 1 ed. New York: Routledge.
- Marmot, Michael, and Richard Wilkinson. 2005. *Social determinants of health*. 2 ed. Oxford: Oxford University Press.
- Morgan, Kathryn Pauly. 1991. "Women and the knife: cosmetic surgery and the colonization of women's bodies." *Hypatia* 6 (3):25-53. doi: 10.1111/j.1527-2001.1991.tb00254.x.
- Nettleton, Sarah. 2013. *The sociology of health and illness*. 3 ed. Cambridge: Polity Press.
- Pedersen, Inge Kryger. 2010. "Doping and the perfect body expert: social and cultural indicators of performance-enhancing drug use in Danish gyms." *Sport in Society* 13 (3):503-516. doi: 10.1080/17430431003588184.
- Petersen, Anders. 2016. *Præstationssamfundet*. 1 ed, *Sociologi nr. 11*. Kbh.: Hans Reitzel.
- Rose, Nikolas. 1990. *Governing the soul: the shaping of the private self*. London: Routledge.
- Rose, Nikolas. 1998. *Inventing our selves: psychology, power, and personhood, Cambrigde studies in the history of psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas. 1999. *Powers of freedom: reframing political thought*. 6. printing ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rose, Nikolas. 2007. "Det biologiske selv." Turbulens, Last Modified 01-05-2007. <https://turbulens.net/det-biologiske-selv/>.
- Rose, Nikolas. 2009. *Livets politik: biomedicin, magt og subjektivitet i det 21. århundrede*. 1 ed. Virum: Dansk Psykologisk Forlag.
- Schmidt, Lars-Henrik, and Jens Erik Kristensen. 1986. *Lys, luft og renlighed: den moderne socialhygiejnes fødsel*. Kbh.: Akademisk Forlag.
- Shim, J. K. 2010. "Cultural health capital: a theoretical approach to understanding health care interactions and the dynamics of unequal treatment." *Journal of Health and Social Behavior* 51 (1):1-15. doi: 10.1177/0022146509361185.
- Turner, Bryan S. 2008. *The body and society: explorations in social theory*. 3 ed, *Theory, Culture and Society*. London: SAGE.
- Vallgårda, S. 2001. "Governing people's lives. Strategies for improving the health of the nations in England, Denmark, Norway and Sweden." *European Journal of Public Health* 11 (4):386-392. doi: 10.1093/eurpub/11.4.386.
- Vallgårda, Signild. 2003. *Folkesundhed som politik: Danmark og Sverige fra 1930 til i dag*. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Wacquant, Loïc. 2009. *Punishing the poor: the neoliberal government of social insecurity, Politics, history, and culture*. Durham NC: Duke University Press.